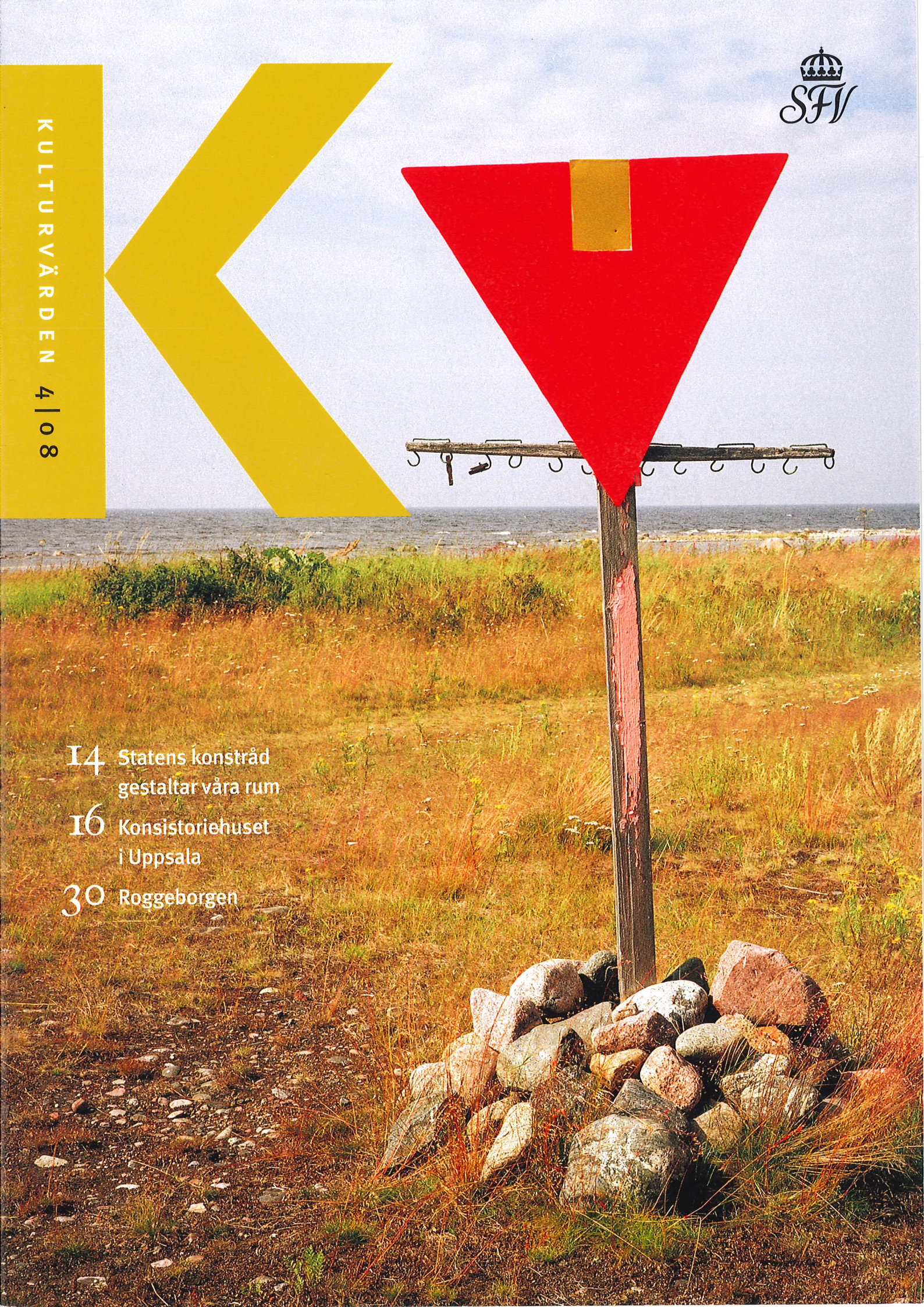
KULTURVÄRDEN 4|08

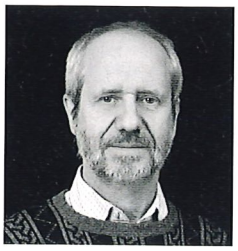
14 Statens konstråd gestaltar våra rum

16 Konsistoriehuset i Uppsala

30 Roggeborgen

KULTURVÄRDEN 4|08

K:

Kulturvärden utges av Statens fastighetsverk med fyra nummer om året

Postadress Box 2263, 103 16 Stockholm
Gatuadress Järntorget 84
Telefon 08-696 70 00
Telefax 08-696 70 01
E-post kulturvarden@sfv.se
www.sfv.se
ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare och redaktör
Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas innehåll. Endast artiklar signerade SFV samt s. 3 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer
Catrine Arvidsson, Bo Jonsson, Hans Landberg, Elisabet Lorenz-Werner, Lena Olofsson, Monica Strandell.

Foto/Illustrationer
Ahlsénarkitekterna 38a; Anders Bodin 40c; Nina Broberg 2, 3, 16b, 18a, 20, 21, 22, 23, 36a; Ewa Christensson 37c; Åke E:son Lindman 36d, 37b, 37f, 38c, 40a; Bengt Hedberg 6a, 9; Erik Holmstedt 4; KB 18c, 30; KrA 6b, 11a, 12, 13b; Bert Leandersson 8b, 40b; Jonas Lindström 37a; Elisabet Lorenz-Werner 14; Ellen Lundholm 39b; Oktod 6c, 10, 11b; Michael Perlmutter 40d; Patrick Pihl 39a; Max Plunger 37e; RA 18b, 19; RAÄ 38b; Anders Rising 31, 32a, 33, 35; SFV 13c, 36b, 37d; Sjöf. v. 8a; Monica Strandell 24; Lea Stroh 34a–b; Strängnäs museum 32b–c; Sven Tideman 16a; Linda Thörner 39c; Mats Vedin 13a; Erik Wikerstål 36c; Jeppe Wikström 26, 27, 28, 29.

Omslag
Ensmärke på Rödkallen.
Foto: Erik Holmstedt.

Produktion Statens fastighetsverk
Layout och typografi Marie Glase
Tryckeri Trydells, Laholm
Prenumeration Se sista sidan!

www.kulturvarden.se

MILJÖMÄRKT 341 091

Utges av Statens fastighetsverk

Hans Landberg, redaktör:

Alla platser och byggnader har något att berätta. Tiden avsätter ständigt årsringar och spår som kan tydas om man vet hur man ska läsa. Just berättelserna är grunden i den urvalsprincip som Riksantikvarieämbetet tagit fram för att det ska bli lättare att avgöra vilka kulturfastigheter som staten ska äga i framtiden.

Det är en ganska naturlig urvalsmetod som sätter fokus på fastigheternas immateriella värden. En byggnad är inte bara intressant på grund av sin fysiska gestaltning utan kanske i ännu högre utsträckning på grund av vad den representerar och vad den kan berätta om samhällets förändring och utveckling.

Svenska staten äger flera fastigheter som tillhört kronan eller det allmänna sedan urminnes tid, så långt tillbaka i tiden att det faktiskt blir anakronistiskt att tala om både staten och det allmänna. Det är ofta platser och byggnader som på något sätt spelat en roll i berättelsen om nationens framväxt och som vi alla har någon form av relation till.

Statens fastigheter berättar historier om utvecklingen från de första spåren av social skiktning till dagens, eller kanske gårdagens, folkhem. Det är berättelser om det ekonomiska livets skiftande förutsättningar, berättelser om vetenskap och bildning, berättelser om religion och makt. Vi kan med statens fastigheter illustrera Sveriges förhållande till omvärlden i ett historiskt perspektiv och hur krig förändrat rikets gränser.

Då vi använder berättelsemodellen för att välja vilka fastigheter som för all framtid ska vara kvar i statens ägo får vi bara inte glömma att vi ser berättelserna med vår egen tids ögon. Kommer framtida generationer att se på urvalet på samma sätt som vi?

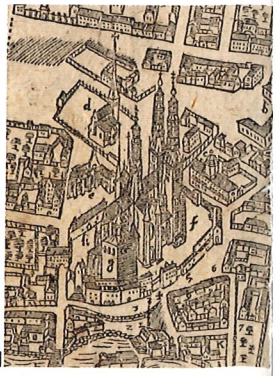

4

3 LEDARE Klimatsmart
4 Kronans öar och skär – några strandhugg
14 Statens konstråd gestaltar våra rum
16 Konsistoriehuset i Uppsala
24 En huskramare mitt i stan
30 Roggeborgen
36 Helgopriset 2008
38 Notiser
40 Vad ska staten fortsätta att äga?

30

16

www.kulturvarden.se

Klimatsmart

HOS STATENS FASTIGHETSVERK (SFV) har miljöfrågorna stått i centrum under lång tid. SFV var en av de första myndigheterna som certifierade ett miljöledningssystem enligt ISO 14000 och blev samtidigt registrerad enligt EU:S EMAS. En certifiering kräver att ett systematiskt arbetssätt upprätthålls med ett kontinuerligt förbättringsarbete som en fundamental förutsättning. Certifieringen kräver en omfattande fortlöpande intern revisionsverksamhet kompletterad med regelbundet återkommande externa revisioner från certifieringsorganet. Genom revisionerna säkerställs att de metoder och krav som ska användas och iakttas får högt uppmärksamhetsvärde i organisationen.

I SFV har målen för miljöarbetet haft hög prioritet under lång tid. Det gäller både minskning av energiförbrukningen som sådan och ersättning av energiproduktion baserad på fossila bränslen, utfasning av freoner, åtgärder avseende radon och användning av byggmaterial som är 'godkänt' ur miljösynpunkt.

Miljöarbetet bedrivs, som jag angav i förordet till SFV:S miljöredovisning för 2007, i nära samverkan med hyresgästerna/kunderna. Erfarenheterna visar att det finns ett stort intresse från dessa att medverka till miljöåtgärder som ofta ger både bättre inomhusmiljö, förhöjd standard och minskade energikostnader. Huvuddelen av de miljöåtgärder som SFV vidtar har en direkt effekt på klimatet. Inför Sveriges ordförandeskap i EU andra halvåret 2009 kommer klimatfrågorna att vara i centrum. Sverige har därför ögonen på sig från omvärlden, och många ser Sverige och de åtgärder som vidtas här som en förebild.

Det är därför glädjande att SFV tillsammans med Utrikesdepartementet och utlandsmyndigheterna har ett klart fokus på miljöåtgärder som påverkar klimatet i en positiv riktning. Vi har redan flera exempel på att åtgärder genomförts med stor framgång. På ambassaden i Kairo har solpaneler installerats som försörjer inte bara den anläggningen utan också bidrar till elförsörjningen på det allmänna elnätet i Kairo. Ett annat exempel är investeringen i en bergvärmeanläggning vid residenset i Dublin. Den har fått mycket stor uppmärksamhet i Irland eftersom tekniken inte tidigare tillämpats där. I båda fallen sker stora besparingar och dessutom genereras mycket positiva klimateffekter. I Dublin försvinner en årlig förbrukning på 13 kubikmeter olja i ett enda slag.

SFV:S miljöåtgärder rör till största delen befintliga byggnader som i många fall är flera hundra år gamla och är statliga byggnadsminnen med allt som följer av skyddsföreskrifter och hänsynstaganden. SFV har sålunda särskilt stora utmaningar när det gäller klimatsmarta lösningar och har bland annat arbetat med ventilationsfrågorna i sådana kulturmiljöer. Det är emellertid inte bara byggnaderna som sådana som står för utmaningarna. Inte sällan ställer verksamheten i byggnaderna sådana krav som innebär stora utmaningar för att åstadkomma klimatsmarta lösningar. Här krävs ett intimt samarbete med hyresgästerna.

För verksamhetsgrenen Bidragsfastigheter där investeringar måste kostnadsföras inom snäva anslagsramar begränsas givetvis möjligheterna till kostnadseffektiva klimatsmarta investeringar. Likväl finns även här exempel på att energieffektiva lösningar kunnat åstadkommas. Ersättning av fossila bränslen med biobränslen för energiförsörjningen vid Drottningholms slott är ett utmärkt sådant.

I sammanhanget kan jag inte undgå att kort nämna de mycket positiva effekter på miljön som följer av den omfattande frivilliga avsättningen av skyddade skogsarealer som SFV genomfört. Dessa och andra miljöåtgärder på det skogliga området förtjänar naturligtvis en längre utläggning, men det får ske och sker på annat sätt.

Sist men inte minst är frågan hur vi på ett effektivt sätt ska få en världsomspännande verksamhet att fungera när det gäller hur och i vilken omfattning vi reser inom och utanför Sveriges gränser. Här finns mycket att arbeta med för att sänka koldioxidbelastningen. Utrikes är alternativen till flyg i princip inga, varför det gäller att se till de samordningsfördelar som kan uppnås genom att besök på olika orter kan ske på ett systematiskt sätt. Här har SFV:S personal under lång tid utvecklat ett arbetssätt där sådana fördelar tas tillvara och en systematisk samverkan med utlandsmyndigheterna sker sedan lång tid tillbaka. Det resulterar i mindre behov av resor. Det som nu är aktuellt är att minska mängden transporter av utrustning från Sverige för att i stället utnyttja lokala marknader för inköp.

Inrikes behöver alternativ till resor utnyttjas i större utsträckning än för närvarande. Inom SFV prövas nu mer systematiskt videokonferenser mellan orter där avståndet är stort och där behovet av att dra ned på resandet också är stort.

Sammantaget står klimatfrågan mycket högt upp på dagordningen hos SFV. Min övertygelse är att så kommer det att vara under överskådlig framtid och betydelsen kommer snarare att öka ännu mer. Jag ser således fram mot mer klimatsmarta lösningar.

BO JONSSON, *Generaldirektör*

Kronans öar och skär – några strandhugg

LENA OLOFSSON, *Hugin & Munin Kulturinformation*

Längs hela Sveriges kust finns öar, holmar och skär som sedan urminnes tider tillhör kronan, det vill säga svenska staten. De har ofta spelat en stor roll för sjöfart och fiske.

NORRA VÄDERÖARNA, Utklippan och Malören är tre av 1 700 kronoholmar som Statens fastighetsverk förvaltar. 1 700 öar – det är nästan obeskrivligt många!

Skärgården och havet har en dragningskraft. Med båt kan vi ta oss nästan överallt. Kanske gå iland vid något fiskeläge, vandra vidare till blankslipade hällar och små sandstränder. Bestiga högsta punkten och titta på fyren och båken, kika på knubbsäl och tobisgrissla. Helt enkelt göra strandhugg på några av kronans öar och skär. Och njuta.

Kronoholmarna är en del av vårt gemensamma kulturarv och förvaltas av Statens fastighetsverk.

Öar som ägs av staten kallas kronoholmar. Begreppet kronoholme går tillbaka till den tid då staten kallades kronan. Många kronoholmar är gamla fiskelägen medan andra kan vara före detta lots- och fyrplatser eller militära anläggningar av nationellt intresse. Kronoholmarna har ofta höga natur- och kulturvärden med lämningar som visar att de nyttjats redan under förhistorisk tid. De varierar i storlek från små kala kobbar till stora öar med både vegetation och bebyggelse. De flesta är havsbundna men de förekommer även i de stora sjöarna Vänern, Vättern, Hjälmaren och Mälaren. Flest kronoholmar finns i Norrbottens, Göteborgs och Bohusläns skärgårdar.

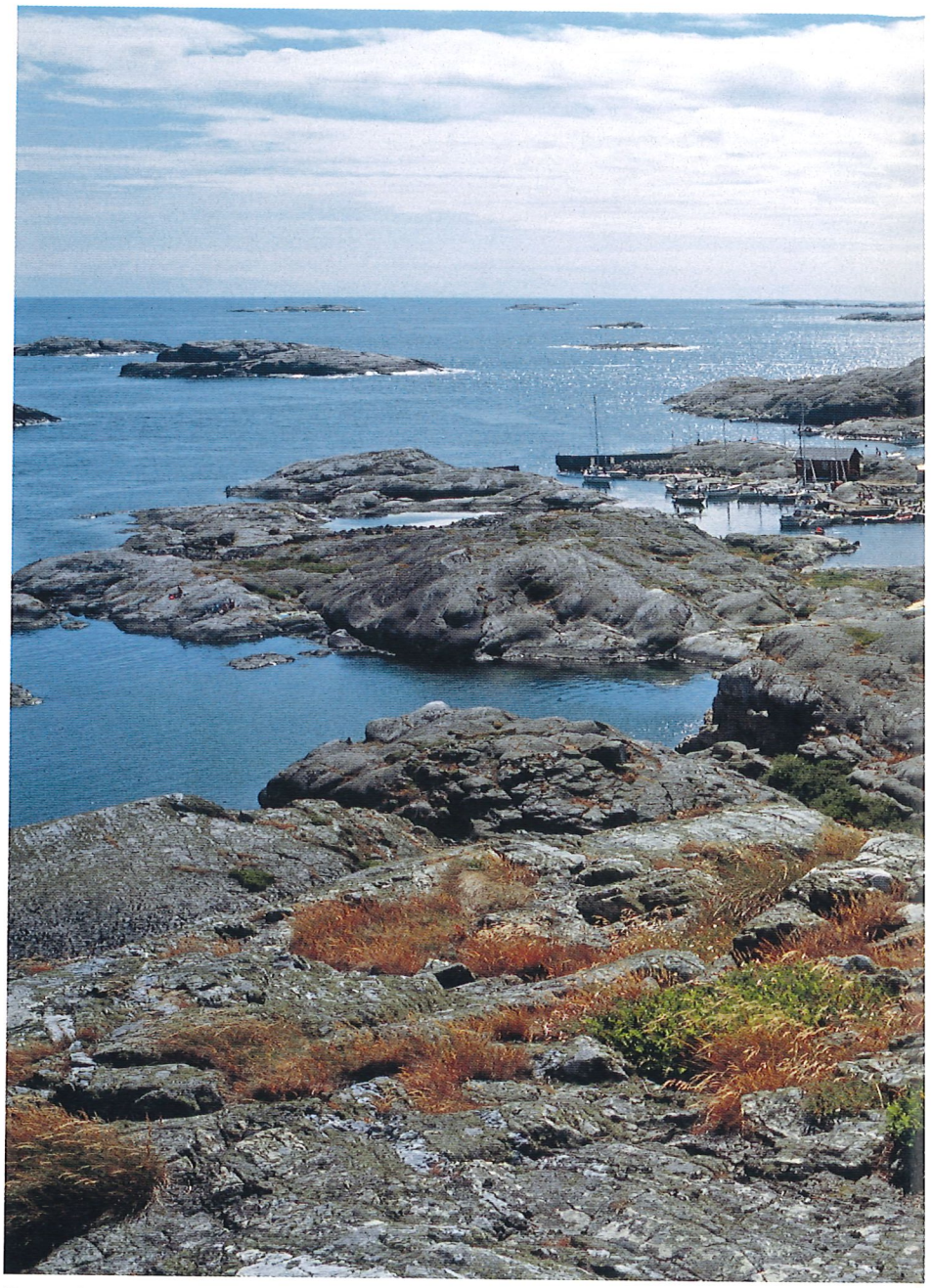
Att förvalta kronoholmar innebär ofta att tillmötesgå aktivt nyttjande och bevarande. Skärgården är ett utflyktsmål och många öar är naturreservat. De kan också ha höga kulturhistoriska värden med lagskyddade fornlämningar och statliga

byggnadsminnen, i enstaka fall även kulturreservat. I miljöer som ofta besöks av allmänheten arbetar SFV med tillgänglighet, allt i enlighet med de förordningar och lagar som finns. Exempelvis har fyrar och fyrvaktarbostäder som tagits ur bruk restaurerats och fått ny verksamhet. Fiskelägen som upphört att användas har blivit fritidshus. Byggnader, natur och miljöer bevaras och levandegörs så att de blir en tillgång för oss i dag och i framtiden.

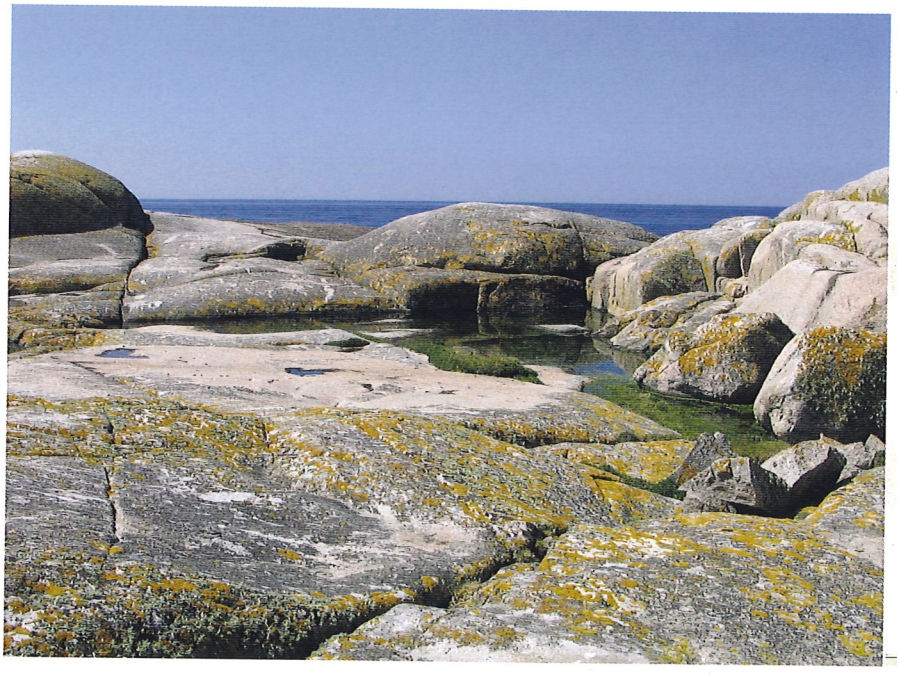
KRONOHOLMAR

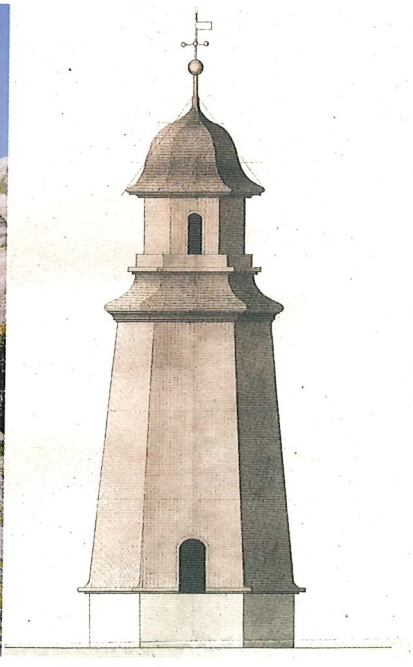
Kronoholmarna kan spåras tillbaka till medeltiden. Då började kronan göra anspråk på landets naturtillgångar. Fiskeplatser som bevisligen ingen ägde blev kronans egendom. Här hade alla rätt att fiska så länge man betalade en del av fångsten som skatt till kronan. På 1500-talet lät Gustav Vasa förläna många öar till adeln och under stormaktstiden såldes en del ut. Fram till mitten av 1800-talet gällde i stort sett den gamla medeltida fiskerätten vid kronoholmarna, men 1852 infördes en ny fiskestadga som radikalt förändrade förhållandena i utskärgårdarna. De flesta av kronans fiskeskär utbjöds nu till försäljning men de mest värdefulla på Västkusten behölls.

På 1920-talet kom en förfrågan från yrkesfiskare i Göteborg och Bohuslän om fisket på kronoholmarna kunde upplåtas till dem. Frågan utreddes men utan att något beslut fattades. Däremot insåg man att äganderätten måste utredas eftersom den nu var viktig inte enbart ur fiske- och jaktsynpunkt. Kronoholmarna hade fått

Norra Väderöarna med sikt mot Ramnö.

Häradsskärs båk byggdes 1745, fasadritning i Krigsarkivet.

ett ekonomiskt intresse som tomtmark för fritidshus och behövde hävdas även ur naturskyddssynpunkt. I dag är det SFV som förvaltar kronoholmarna och i utredningar om äganderätten hävdas det allmännas intresse – kronoholmarna ska vara tillgängliga för alla.

VATTENVÄGEN

Bruket av kronoholmar handlar egentligen om nyttjandet av vattnet och då framförallt havet. Det var där föremålet för kungens intresse fanns – den fisk som gav kronan intäkter. Under medeltiden var fisk en betydande handelsvara och havet var den väg varpå varorna fraktades.

Transporter och längre resor skedde förr med båt. Det fanns inga landvägar som kunde mäta sig med vattenvägarna, de kom först i slutet av 1800-talet med järnvägarna. Färderna gick längs kända leder inomskärs och man seglade bara på dagen. Innan mörkret föll sökte man natthamn och ankrade.

Det krävdes kännedom om vattnen för att segla inomskärs. Flera öar nyttjades som fiskelägen och där fanns fiskare som kände farvatten och grynnor utan och innan. Kustbefolkningens fiskare var sjöfartens första kända ledsagare. De kallades 'kände män' och erbjöd lotsning långt innan ordet lots användes.

LOTSEN

Yrkesbeteckningen lots började användas under senare delen av 1600-talet. Grunden för lotsningen hade lagts med Gustav Vasas styrmanshemman. Kronans krigs- och handelsfartyg måste kunna styras säkert, utan grundstötningar, och det blev styrmännens uppgift.

Lotsningen blev statlig 1677 och sorterade då under Amiralitetskollegium. Den första viktigare förordningen som reglerade lotsning, utprickning av farleder och skötsel av större sjömärken kom 1696. Sjömärkena var till för lotsarna men större sjömärken som båkar var kännings-märken även för skeppare. Båkarna visade också ofta var lotsar fanns stationerade. Med 1696 års förordning bildades Lotsverket. Lotsningen organiserades först i Stockholms och Östergötlands skärgårdar samt i Ålands och Finlands som då var en del av Sverige. Vid mitten av 1700-talet fanns fyra lotsdistrikt: västra, södra, norra och östra, som var Finland.

År 1667 kom en sjölag som föreskrev lotsplikt för all sjöfart «där lootzmans farwatten är». En taxa fastställdes som baserades på lotsad sträcka och fartygens djupgående. Det krävdes också att lotsen skulle vara utbildad. För varje lotsplats

reglerades hur många lotsar och lotsdrängar som behövdes. Lotsyrket gick ofta i arv från far till son.

HÄVRINGE BÅK

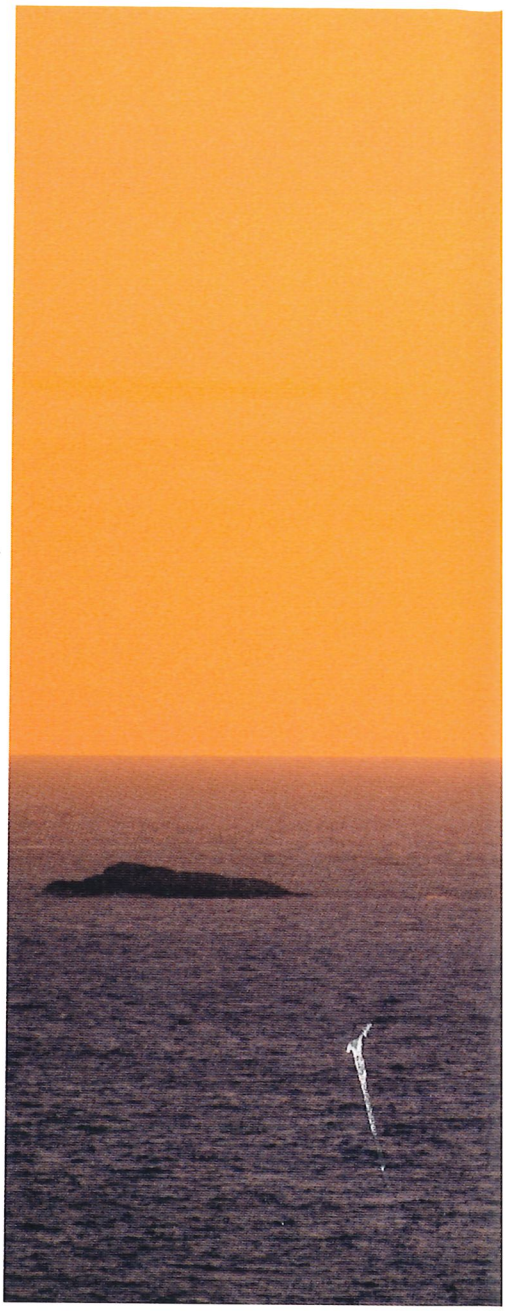
Hävringe ligger i Oxelösunds ytterskärgård, på vägen in till Nyköping. På långt håll ser man öns kännemärke – den sexkantiga båken, krönt med klot och vimpel. Den byggdes 1750–52 enligt ritningar från kronan och blev 19 meter hög. Båken bekostades av Carl Arwedson, borgare i Nyköping. När de första lotsstugorna uppfördes är inte känt men 1813 timrades en ny lotsstuga som ersatte en äldre. På 1880-talet fungerade båken även som fyr genom att en lampa hängdes i ett fönster. År 1891 byggdes två fyrar på Hävringe som också fick fyrbetjäning. Lotsplatsen avvecklades 1979.

Hävringe nämns första gången 1567 då man betalade skatt för fisket vid ön. År 1644 beskrivs ön som ett fiskeskär med stenkummel. Beskrivningen finns i lotschef Johan Månssons Sjöbok, den första detaljerade seglingsbeskrivningen över Östersjöområdet. Där noterades alla sjömärken som fanns: sju båkar, två fyrbåkar, sex kasar, åtta kummel och tre master med tunna. Det var lotsarnas uppgift att underhålla dessa. De skulle också

Pater Nosters fyr utanför Marstrand uppfördes 1868. År 1977 släcktes den och 2002 togs den iland för en grundlig renovering. Sedan 2007 sprider fyren åter sitt ljus över havet.

hålla egen lotsbåt vars segel bar ett kännetecken - en lodrät röd bård. Fartyg som önskade lots hissade en speciell flagga på främsta masttoppen. Då det var mörkt blossade man efter lots.

HÄRADSSKÄR OCH STÅNGSKÄR

Öarna ligger intill varandra i Gryts ytterskärgård. På Stångskär stod en av de «master med tunna» som noterades i Sjöboken 1644. Hundra år senare hade den ersatts av Häradsskärs båk. År 1758 anges i en skrift att «Häradskär Crono Skär» var lotsställe för 160 à 170 år sedan. Dessa första lotsar var inte bofasta, de var fiskare. En fast lotsstation med lots och lotsdräng kom 1696.

Häradsskär var en av Östergötlands största lotsplatser. Från 1774 och hundra år framåt bodde här som mest sju lotsfamiljer om sammanlagt 30–40 personer.

När ön blev fyrplats 1863 flyttade fyrpersonal till Stångskär. För lots- och fyrpersonalens barn hölls periodvis skola. Livet i ytterskärgården var utsatt och farofyllt. På långfredagen 1815 drunknade lotsålderman Didrik Härström, hans dotter och måg på väg hem från kyrkan i Gryt. De efterlämnade sex små barn. År 1829 spolade en vinterstorm bort alla båtar och sjöbodar med sitt innehåll av redskap, ved och saltströmming.

KYRKANS FISKE BLIR KRONANS

Det är som fiskeläge Häradsskär först dyker upp i källorna. År 1490 hade biskop Hans Brask i Linköping män här för att fiska strömming och torsk. Fisket bedrevs säsongsvis, det på hösten var viktigast. Under den katolska tiden var fisk det enda kött man tilläts äta under fastan och kyrkan hade många fiskelägen. När Gustav Vasa blev kung lade kronan beslag på kyrkans egendom, så även Häradsskärs fiske. Säsongsfiske i ytterskärgården bedrevs redan under äldre medeltid då fisk blivit en handelsvara. På öar som Häradsskär hade fiskarna läger för övernattning och i dag kan vi se spåren efter deras enkla bostäder.

KUSTERNA TÄNDS

När Lotsverket bildades på 1690-talet förfogade det över 97 lotsplatser och 10 fyrplatser. År 1850 var antalet bemannade fyrplatser uppe i 25 plus ett fyrskepp. Större städer hade egna hamn- och ledfyrar men de svenska farvattnen var överlag dåligt belysta. Mellan Holmögadd i Kvarken och Örskär i Öregrunds skärgård saknades fyrar helt.

Förutsättningarna för sjöfarten hade förbättrats radikalt i och med att de första mer användbara sjökorten kom 1807–1830. De täckte hela svenska kusten och hade en förteckning på över 170 fasta sjömärken. Härmed ökade möjligheterna för skeppare att navigera utan lots.

Som en följd av den industriella utvecklingen under 1800-talet ökade sjöfarten markant. Det ställdes höga krav på utmärkning av farleder liksom större och tydligare sjömärken. Fyrväsendet måste byggas ut och 1849 anställde Lotsverket Nils Gustav von Heidenstam för att leda arbetet.

PATER NOSTER PÅ HAMNESKÄR

Pater Nosterarkipelagen med Hamneskär ligger på Västkusten utanför Marstrand. Arkipelagen består av cirka 100 öar som gäckat sjöfarten i hundratals år. Hamneskär försågs 1868 med en Heidenstamfyr – en fyrtyp som utvecklats

av överfyringenjör Nils Gustav von Heidenstam. Den var konstruerad så att den kunde prefabriceras och snabbt komma på plats. Det fanns klara direktiv för hur fyrplatserna skulle utformas och Lotsverket hade även tagit fram ritningar för fyrvaktarbostad och uthus. Fyrbetjäningens byggnader skulle vara rödmålade med vita knutar – på Hamneskär stod de klara för inflyttning 1868.

FYRBETJÄNINGENS BOSTÄDER

Fyrarna krävde betjäning dygnet runt och därför även bofast personal. Deras arbetsscheman var indelade i fyratimmarspass. Fotot över Hamneskär förmedlar den karga och ensliga vardag fyrbetjäningen levde med. För att i mesta möjliga mån få lite lä byggdes husen i en fyrkant.

I det nybyggda stora bostadshuset flyttade så personalen med familjer in. Fyrmästaren Carl Julius Olsson hade den största lägenheten på tre rum och kök. Fyrvaktaren Olof Andersson och fyrbiträdet Carl Rosendal fick nöja sig med ett rum och kök var. På vinden fanns en lägenhet som användes som skolsal och lärarinnebostad. Lärarinnan undervisade periodvis på flera fyrplatser. Byggnaden med vit stenfot är den gemensamma matkällaren, bredvid står uthuset och intill den lilla tvätt- och bagarstugan. Vatten tog man i en brunn som samlade upp regnvatten.

VARDAG OCH DRAMATIK

Hamneskärsborna hade långa och tunga vintermånader då de kunde vara isolerade från omvärlden. Säkert var våren efterlängtad då fisket kunde börja liksom odlingen i de små täppor med jord man fraktat ut från fastlandet. På så vis utökade man både intäkterna och vardagssysslorna.

Ett mer dramatiskt sätt att tjäna extra på var att undsätta vid förlisningar. Räddade man liv kunde belöningen bli utmärkelser och medaljer, vid bärgning av last kunde även bärgarlön delas ut. Trots fyrens sken och mistlurens signal vid dimma fanns det risk för skeppsbrott. På natten den 18 mars 1920 gick briggen Zaima på grund vid Hamneskär. Det var tät dimma och storm. Alla åtta i besättningen fick på sig livbältena, kom i livbåt och räddade sig iland. Vinden ökade till orkanstyrka och besättningen fick tillbringa några dagar hos fyrpersonalen på Hamneskär.

TYLÖNS FYRPLATS

Tylön ligger strax utanför Tylösand och är södra Hallands enda ö. Tylöns fyr utvecklades också av von Heidenstam men var ett täckt järntorn. Ritningarna till fyren och fyrvaktarbostaden är signerade L. Fr. Lindberg. Den förste fyrmästaren blev Carl Julius Olsson från Hamneskär som flyttade hit med sin familj när fyren stod klar 1870.

Tylöns fyr lyste i 98 år innan den släcktes för gott – sedan 1968 har den fungerat som sjömärke. Tylön hade sjömärken långt innan fyren byggdes. På öns högsta punkt ligger fyra markanta bronsåldersrösen – byggda för att synas från havet.

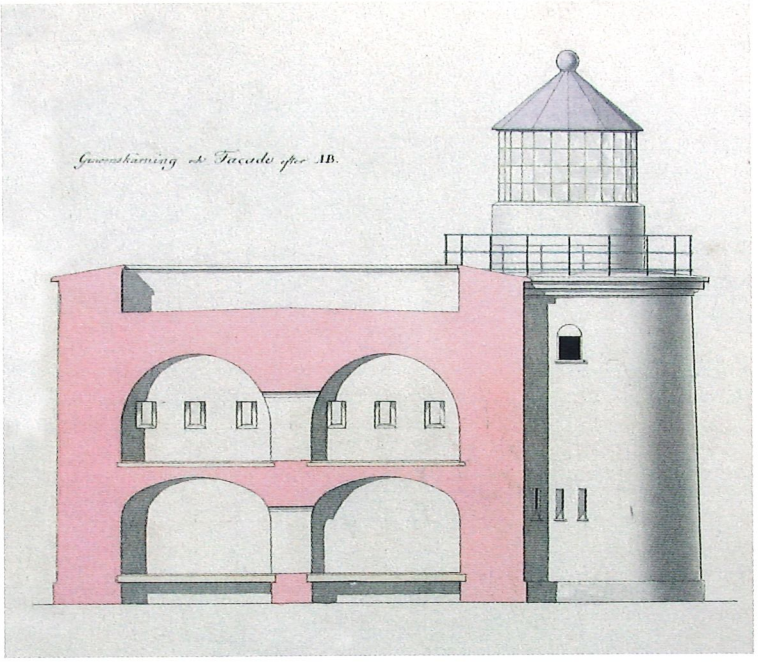
Under 1700-talet var Tylön en av de öar kronan upplät till sina båtsmän för fiske. Båtsmännen ingick i försvaret och tjänade örlogsflottan. Tylöns fiskeläge övergavs i slutet av 1700-talet.

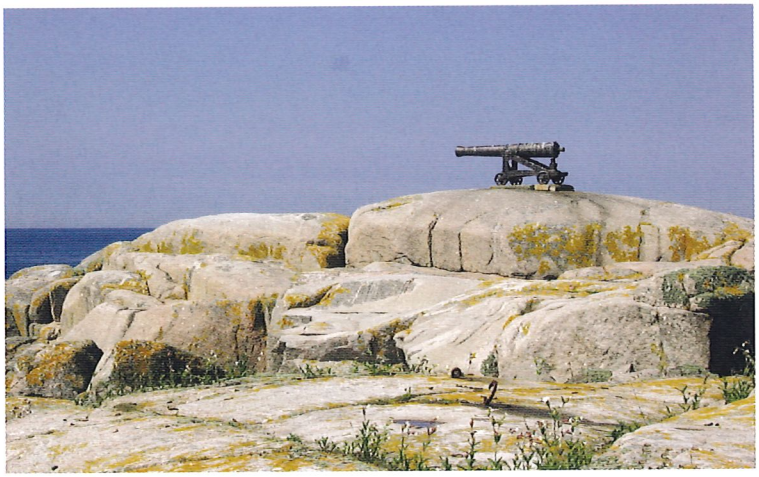
Tylön är nog den enda fyrplatsen som har en egen allé! I jämförelse med de karga kronoholmarna i Bohusläns ytterskärgård är Tylön en grön ö. En stor del är täckt av ljung- och gräshed och där finns även områden med strandängar. Tylön är ett Natura 2000-område och är mest känd för sitt rika fågelliv. Målet är ett långsiktigt bevarande av fisktärna, jorduggla och pilgrimsfalk.

NIDINGEN – DUBBELFYRARNAS Ö

År 1658 blev Halland, Bohuslän och Blekinge svenskt. Halland hade upplåtits till Sverige 1645 och därmed blev Nidingen, som haft fyr sedan 1624, en svensk fyrplats. De fyrar man övertog var förmodligen de två vippfyrar som byggts 1629. Fyrtypen hade konstruerats av dansken Jens Pedersen Grove och bestod av en lång arm som höll upp en järnkorg med

Fyren på Utklippan stod klar 1842. Det var en kombinerad fyr och befästning bemannad av 20 man och fyra kanoner. År 1870 ersattes den gamla fyrlanterninen med en ny fyr av Heidenstams konstruktion. Mistsignaleringen, som ursprungligen skett med en klocka på donjonens tak, ersattes vid slutet av 1800-talet av signalkanoner.

glödande stenkol. Vippfyrarna på Nidingen är de första kända dubbelfyrarna i världen. Att man byggde i par var för att skilja Nidingen från Anholts vippfyr. Men dessa fyrar var av trä och fattade lätt eld. På 1660-talet ersattes de av stenkolseldade järngrytor som ställdes direkt på marken.

Under 1700-talet påtalades att Nidingen behövde bättre fyr men någon ny kom inte till stånd. Istället lät man överintendent Carl Cronstedt rita en mistklocka i en stapel som stod klar 1766. Det blev den första fasta stationen för mistsignalering i världen. År 1811 övertog kronan driften av fyrplatsen och 1832–34 uppfördes dubbelfyrarna av sten. De släcktes 1946 då en ny betongfyr uppförts. Året innan hade en kassunfyr byggts på ett undervattensrev utanför ön. Under 1970-talet automatiserades fyren och misten. År 1979 avbemannades Nidingens fyrplats.

EN FYR I ÖRLOGSFLOTTANS TJÄNST

Fyrarna lyste inte konstant. Under skånska kriget 1675–79 mellan Sverige och Danmark släcktes till exempel Nidingen. Under det stora nordiska kriget 1700–21 framförde svenska örlogs- och handelsflottan önskemål om att landets fyrar skulle hållas tända som vanligt. Behovet av en fyr på Utklippan utanför Karlskrona hade påtalats flera gånger. Men att lysa upp svenska kusten och farlederna kunde ju också gynna fienden.

Karlskrona grundades 1680 och var flottans nya huvudstation och örlogsbas. Läget var strategiskt – mitt i Östersjövälldet. Med flottans etablering påpekades behovet av fyr på Utklippan som omgavs av lömska grund. Där fanns ett stångmärke och 1696 skrev Lotsverket att ön hade en fyranordning. Under 1780-talet förde Amiralitetskollegium, som var ämbetsverk för sjöförsvaret och Lotsverket, diskussioner om att bygga en fyr. Orsaken var kriget mot Ryssland och den ökande trafiken från Karlskrona örlogshamn till Finska viken. År 1789 beordrade amiral Ehrenswärd en vippfyr som sköttes av lotsar och som bara fick tändas för flottans behov. Underhållet försummades men med 1808–09 års krig mot Ryssland togs den i bruk igen.

EN KOMBINERAD FÖRSVARS- OCH FYRANLÄGGNING

År 1836 kom ett direktiv från Karl XIV Johan om att bygga en fyr på Södraskär. Ritningarna av löjtnant Byström vid Mekaniska kåren godkändes av kungen och 1839 kom arbetet igång.

Byggnaden stod klar 1842 och var en kombinerad försvarsanläggning, fyr och optisk telegraf. Med den optiska telegra-

Utsikt från Rödkallens fyr.

fen skulle man signalera till Karlskrona om fienden siktades. I försvarsdelen, en så kallad donjon, förlades 20 man som till sitt försvar hade fyra kanoner. För fyrbetjäningen uppfördes bostadshus och uthus och man grävde en brunn där regnvatten samlades upp.

Det fanns också en mistsignal som bestod av en malmklocka på donjonens tak. Den ersattes senare av en fristående klockstapel som i slutet av 1800-talet byttes ut mot två signalkanoner. Vid dimma sköt man två skott i minuten. Kanonerna finns kvar än i dag.

MAGI I FISKETS TJÄNST

Bottenviken och Bottenhavet möts i Kvarken, en grundtröskel som varit besvärlig för sjöfarten. År 1760 byggdes en vippfyr på Holmögadd, norr om Umeå. Det var länge den enda fyren längs Bottenvikens västkust. 1895–96 byggdes Berguddens fyrplats på norra Holmön – vid den här tiden hade Bottenviken blivit ett upplyst farvatten.

Rödkallen i Luleå ytterskärgård blev den nordligaste ön med Heidenstamfyr. Den ser ut som fyren Pater Noster men är inte lika hög. Fyrplatsen anlades 1871–72 med fyrvaktarbostad och uthus. År 1935 fick fyrmästaren en ny bostad; samtliga byggnader omgärdades av en stenmur.

I början av 1800-talet hade Rödkallen fått lotsstation. Den drogs in 1981 och fyrplatsen redan 1974.

Rödkallen var även ett fiskeläge. Hit seglade man från Karlö i Österbotten för att fiska strömming säsongsvis. I slutet av 1700-talet övertogs fisket av borgare från Luleå och på 1760-talet hade Karlö- och Luleborna gemensamt byggt ett kapell. Vid den här tiden rådde kyrkplikt och eftersom det var långt till sockenkyrkan bestämdes att större fiskelägen skulle ha kapell. Trots gudstron övergavs inte folktron. För att blidka vädrets makter och främja fiskelyckan byggde fiskarna labyrinter – av Rödkallens sju ligger tre nedanför fyren. Norrbottens skärgård är rik på labyrinter, så rik att det är världens labyrinttätaste område!

I anslutning till labyrinterna finns även lämningar efter äldre fiskelägen i form av husgrunder, gistgårdar och båtlänningar. Allteftersom landet höjt sig ur havet har skyddade hamnvikar grundats upp och övergivits för nya lägen. De båtlänningar som stenröjts för att dra upp båtar i ligger i dag en bit upp på landbacken. Bottenvikskusten är långgrund och landhöjningen blir därför markant. Den gör att Luleå kommun ökar sin yta med 2,25 kvadratkilometer per år. Det vattenståndsmärke

som höggs in i ett stenblock på Rödkallen 1872 ligger i dag långt upp på torra land!

FJÄRRAN MEN NÄRA

Gran är en utpost i Bottenhavet, cirka en mil från Sörfjärden i Gnarp. På öns högsta punkt står det kombinerade fyr- och bostadshuset från 1886. Fyren automatiserades 1968 och personalen drogs in. I dag drivs fyrlampan av solceller – en naturkraft lämplig för ett naturreservat.

Grans naturreservat består av 63 hektar land och 387 hektar vatten. I de grunda vattnen norr om ön finns ett sälskyddsområde. Gran är rastplats för en rad flyttfåglar och häckplats för bland annat tobisgrissla, labb, ejder och tordmule. Den senare intar en särställning – på Gran finns Gävleborgs läns största koloni med tordmule.

Grans högsta punkt ligger 22 meter över havet. För cirka 2000 år sedan hade toppen stigit upp ur havet och bildade då en liten ö.

Landhöjningen har satt sina tydliga spår längs Bottenhavets kust. På Gran kan man följa de vågformade klapperstensfälten från toppen ner till stranden och se spår efter människornas långvariga nyttjande av ön. I klapperstensfälten finns lämningar efter enkla övernattningskojor – tomtningar – som förmodligen nyttjades vid säljakt på vårvintern. Närmare stränderna finns skytteskåror från senare tiders säljakt med gevär. Den avsnörda vattenspegeln Gammelhamnen talar om en naturhamn, äldre än den som kvarvarande fiskestugor ligger vid. År 1886 fiskade 18 familjer på Gran, 40 år senare bara fyra – landhöjningen hade gjort hamnviken obrukbar. På 1930-talet grävdes hamnen ut för hand och under krigsåren bidrog den till ett stort uppsving för kustfisket. I dag är de flesta fiskestugor fritidshus och sedan 2007 finns här en ny liten hamn.

I GÄVLEBOHAMN

Längs Bottenhavskusten har det funnits flera Gävlebohamnar – hamnar där Gävlebor fiskade. Begreppet är lite missvisande för det var inte bara Gävlebor som fiskade där. Fiskarna kom från städer längs Gästriklands kust, Roslagen och Mälaren. De var välbeställda borgare som hade rätt att handla med fisk. Detta fjärrfiske inleddes på medeltiden och upphörde under 1800-talet.

Brämön ligger söder om Sundsvall och dess goda fiskevatten omnämns redan på 1400-talet. Här fiskade kustens bönder strömming fritt men med Gustav Vasa blev fisket beskattat. År 1591 fick Gävlefiskare ensamrätt till fisket, 1621 övergick det till borgare i Sundsvall. Fisket var betydande och ökade hela tiden i omfattning; 1698 fanns 16 fiskebodar, 1828 det dubbla. När fiskesäsongen startade flyttade man ut till Brämön och tog med sig sina kreatur – 50 kor och 110 getter! Lotsarna klagade, deras kor behövde också betesmark.

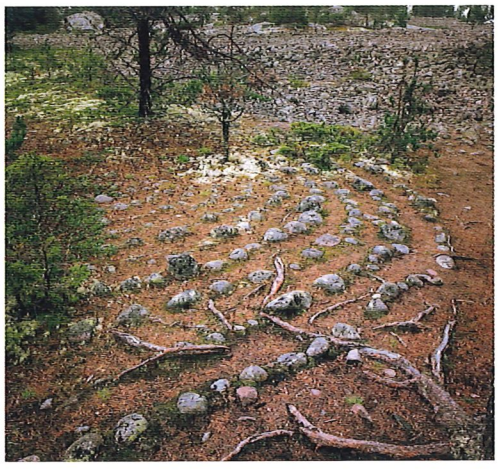
En annan Gävlebohamn fanns vid Sandvikens fiskeläge på Norra Ulvön, Höga Kusten. Det är det bäst bevarade fiskeläget i Ångermanland och är ett kulturreservat. På 1600-talet fiskade borgare från Torshälla och Gävle här. De kom seglande på våren med familj, pigor och drängar. Båten var även lastad med husgeråd, salt, grisar, höns och getter. På hösten vände de hemåt med säsongens fångst i lasten. Strömmingen hade saltats in och packats i tunnor, en del hade syrats.

Sandvikens fiskeläge på Norra Ulvön är bevarat som kulturreservat.

På Rödkallen lever den officiella och den folkliga tron sida vid sida. Inte långt från kapellet finns labyrinterna som skulle blidka vädrets makter och främja fiskelyckan.

Den siste fiskaren vid Sandviken lämnade sin sjöbod 1945. Sedan dess har stugorna restaurerats och hyrs i dag ut. Ibland sprider sig väldoften av surströmming över viken – sugen på ett strandhugg bland kronans öar och skär? KV

Statens konstråd gestaltar våra rum

ELISABET LORENZ-WERNER, *Informatör/skribent,* SFV

ATT RENOVERA en fastighet som EU-representationen i Bryssel är ett arbete i många lager. I projektets slutskede kommer Statens konstråd ner och lägger sista handen vid den konstnärliga gestaltningen som planerats under projektets gång. Kulturvärden flög till Bryssel i hälarna på Statens konstråds projektledare Martin West.

När en statlig myndighet ska öppna ett nytt kontor, renovera eller flytta ansöker de om hjälp med konstnärlig gestaltning hos Statens konstråd. Ansökan behandlas på ett beredningsmöte hos Statens konstråd, en projektledare väljs ut och sedan bildas en projektgrupp. Denna projektgrupp består av projektledaren, byggherren/fastighetsägaren, representanter för dem som ska arbeta/bo i miljön och eventuellt andra beslutsfattare. Då det gäller utlandsmyndigheter som i det här fallet, ingår UD:s inredningsarkitekter i gruppen. Statens konstråd avsätter varje år medel för den konstnärliga utsmyckningen av nya kanslilokaler och chefsbostäder. Det avser den så kallade 'lösa konsten' som UD:s inredningsarkitekter sedan har ansvar för. Statens fastighetsverk avsätter i sina byggnadsprojekt en viss procent till den 'byggnadsanknutna konsten'. Att den 'lösa' och den 'byggnadsanknutna' konsten sedan stämmer överens ser man till i projektgruppen.

Statens konstråd har funnits sedan 1937 och är en statlig myndighet under kulturdepartementet. Deras uppdrag är «att berika den gemensamma miljön med beställd konst», men de har också ett informerande uppdrag, vilket utförs genom seminarier, böcker, galleriverksamhet och konstpedagogiska program. Statens konstråd köper in konst av ett 60-tal konstnärer över hela landet varje år och är därigenom den största beställaren av konstnärliga gestaltningar i Sverige. Den konstnär som får en beställning för en speciell plats får först lämna en skiss baserad på platsen för konstverket och den budget denne har till sitt förfogande. Först när skissen är godkänd kan konstnären skrida till verket.

Statens konstråd ska alltså förvärva samtida konst, beställa konst och sedan placera ut den på bästa tänkbara sätt i våra offentliga miljöer. Enligt regeringens anvisningar ska uppdraget ske «i samverkan med statliga och andra fastighetsägare». Men Statens konstråd arbetar också med konst i offentliga icke-statliga miljöer: bostadsområden, skolor, torg och det man kallar trafikmiljöer. Den senaste tiden har större fokus satts på miljöer för barn och ungdom.

Intendent Henrik Orrje på Statens konstråd tycker att utlandsmyndigheternas lokaler ställer extra stora krav på konsten. På dessa platser där man bedriver diplomatisk verksamhet ställs speciella krav på konsten. Det är mycket intressant med kulturens roll i dessa utrymmen. Det finns en lång historia och en stor vana av att medvetet arbeta med konsten som en integrerad del av verksamheten. Samarbetet blir därför extra intressant.

Kan man då säga att det är ett extra roligt uppdrag att få som projektledare?

– Säkert är det en spännande erfarenhet och en utmaning för våra projektledare när de får ta sig an uppgifter på platser där arkitekturen och estetiken spelar en så stor roll, svarar Henrik Orrje.

På EU-representationen i Bryssel möter vi Martin West i full färd med att hänga ett verk med namnet *Den stängda trädgården* av Ann Blom. Beväpnad med hammare och fönsterputs gör han sig redo att attackera väggen i pausrummet på plan 3. Andra verktyg han inte kan vara utan då han hänger konsten är ett vattenpass modell mindre och en måttstock med automatisk spärr.

– Många projektledare har någon med sig som hänger upp konsten åt dem, berättar Martin, men jag föredrar att göra det själv. Det här är ett hantverk och mycket bestäms i ögonblicket, ibland föredrar jag dessutom ögonmått framför exakt mätning.

I ett rum på ett annat våningsplan har Martin plockat upp all konst och lagt ut sina planer och anteckningar.

– Jag försöker hitta platser där folk passerar mest och där konsten syns länge. Det ska inte vara en ram man passerar med ena axeln, utan en bild man kan följa med blicken hela vägen genom en korridor. Jag försöker hitta naturliga sammanhang mellan konstverken på ett plan. I just det här projektet har jag valt att hänga mer organiserad, konstruktivistisk konst på vartannat plan och mer känslosam konst på planen däremellan.

Martin har varit med länge i planeringen av ombyggnaden av EU-representationen. Det har givit honom en bra inblick i arbetet och en chans att påverka belysning och annat som i ett tidigt skede kan påverka konstens placering. Han har dessutom haft kontakt med arkitekter och inredningsarkitekter under projektets gång. Under tiden Martin West arbetar är UD:s inredningsarkitekter Karin Johannesson Forsblad och Eva Herdin i full färd med att få det sista på plats. På åttonde våningen byter de några ord med Martin om huruvida ett guldfärgat konstverk ska sitta på den ena eller den andra sidan om salen vi befinner oss i. Än finns tid att ändra ursprungsplanen något.

I fallet EU-representationen i Bryssel har uppdraget handlat mest om befintlig konst, men Martin har också gjort två så kallade riktade inköp. De tillkom när projektgruppen bestämde sig för att satsa mer på entrén än vad som var tänkt från början. Valet föll på Mats Bergqvists 19 träpannåer, monokroma moderna ikoner, som nu ger intensiv färg till Sverigerummet. Men det första besökaren möts av är konstnären/formgivaren David Taylors installation i entrén, en blandning av armatur och konsthantverk i svart flockad plast.

– Jag är jättenöjd, säger Martin West. Det ger ett starkt intryck både i rummet och när man ser det utifrån. Det var precis det här jag var ute efter. KV

Stora bilden. Först då konsten finns på plats är huset färdigt att ta emot de första hyresgästerna.

Längst till vänster. Martin West som är projektledare på Statens konstråd försöker hitta platser för konsten där många människor passerar och den syns länge.

Verktygslådan innehåller krokar och upphängningsanordningar för de flesta typer av väggar.

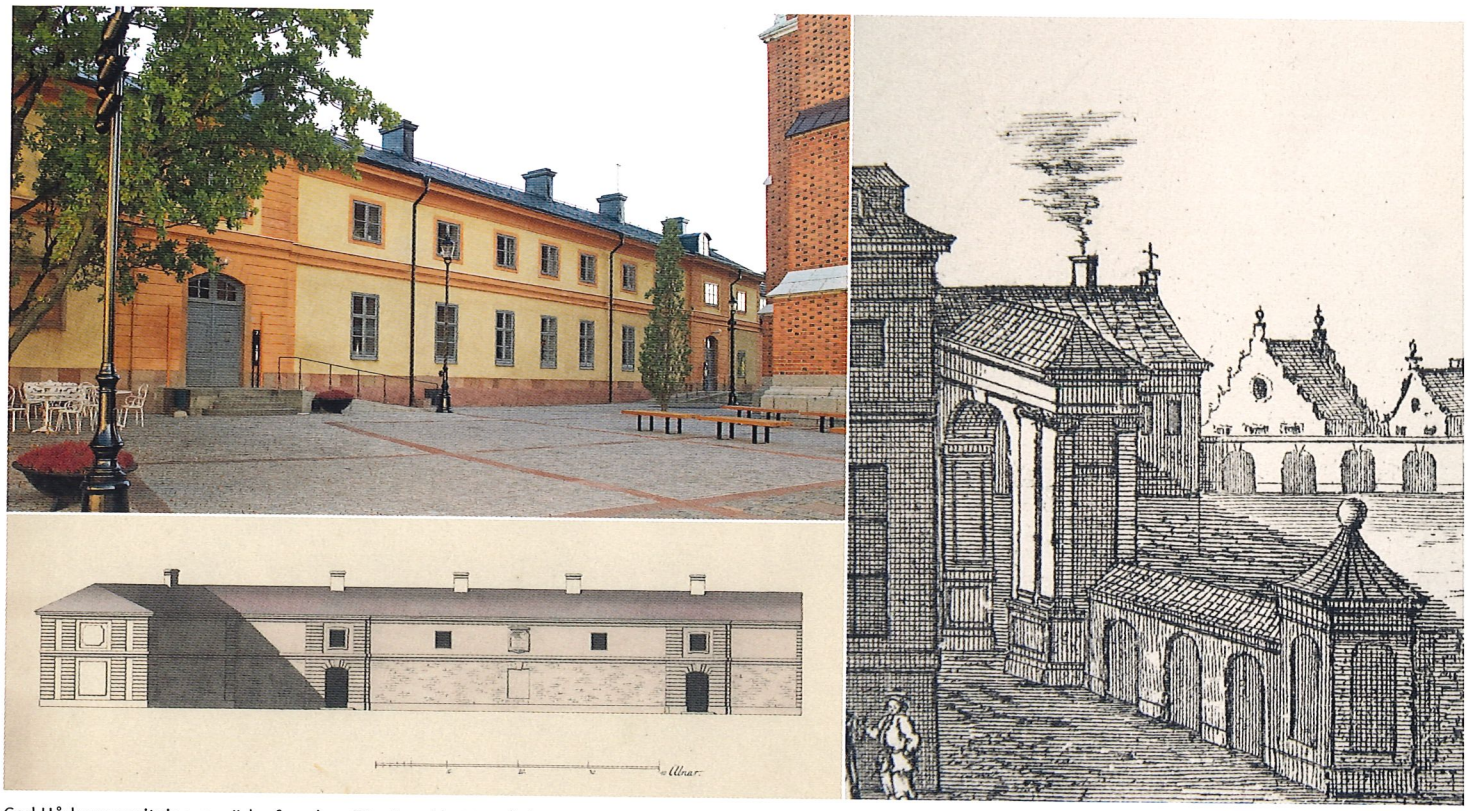
krig och stor brist på pengar. I början av 1730-talet var de privata husen återuppbyggda. Det tog längre tid att bygga upp och restaurera de offentliga byggnaderna. Vid seklets mitt hade kyrkan fått ny inredning och två nya torn. Gustavianum, som klarat sig ganska lindrigt från branden, var ombyggt och ärkebiskopen hade flyttat in i sitt nya residens. Slottet höll på att byggas upp på nytt. I professor Linnés botaniska trädgård stod ett nytt orangeri, och Celsius astronomiska observatorium hade uppförts vid samma gata. Norr om kyrkan hade universitetet byggt Konsistoriehuset på gamla grunder. Alla dessa ny- och ombyggnader uppfördes efter Carl Hårlemans ritningar. Hårleman kom, som frihetstidens främste arkitekt och överintendent med ansvar för nationens offentliga byggenskap, att sätta sin prägel på Uppsala in i vår tid. Allt är emellertid inte bevarat. Domkyrkan fick sitt nuvarande utseende och sina nygotiska torn i slutet av 1800-talet och Linnés orangeri ersattes av ett nationshus.

KONSISTORIETS NYBYGGE

Uppsala domkyrka hade som många andra kyrkor byggts på en höjd för att synas vida omkring. Runt kyrkan restes en mur som efter hand inlemmades i en krans av byggnader. På 1620-talet byggdes ett av de medeltida husen om till uni-

Konsistoriehusets södra fasad mot domkyrkan och den tidigare kyrkogården.

En detalj ur Erik Dahlbergs *Suecia* visar muren som löpte mellan Gamla bibliotekshuset och Domkapitlets hus.

Carl Hårlemans ritning av södra fasaden. Fönstren i bottenvåningen togs upp först på 1820-talet.

versitetsbibliotek. Bibliotekets läge motsvaras av Konsistoriehusets vinklade flygel utmed Akademigatan. När biblioteket 1691 flyttade in i Gustavianum övertogs bibliotekshuset av konsistoriet. En del av murarna i det gamla bibliotekshuset kom att ingå i konsistoriets nybygge.

1730- och 40-talen var en blomstringstid för Uppsala universitet och på kort tid inrättades en rad nya institutioner. Konsistoriet beslöt att bebygga den så kallade Ödestomten öster om det hus man nu förfogade över. Där stod sedan branden en byggnad som Olof Rudbeck en gång påbörjat men aldrig färdigställt. Man började röja på platsen 1748 och ville komma igång med bygget, men det dröjde. På en förfrågan 1748 förklarade räntmästaren att huset inte kunde påbörjas förrän akademiens tegelbruk blivit i ordning och kanslern, det vill säga kronprins Adolf Fredrik, givit sitt tillstånd. Carl Hårlemans ritningar godkändes i januari 1749. Bygget påbörjades samma år och 1755 kunde det nya huset invigas. Av räkenskaperna kunde man tro att det inte stod klart förrän flera år senare, men det hörde till vanligheten att hantverkarna fick vänta länge på betalningen.

Det nya konsistoriehuset sträckte sig utmed den södra sidan av det dåvarande Oxtorget och fortsatte i vinkel längs Akademigatan. Oxtorget var betydligt mindre än det nuvarande S:t Eriks torg. Kvarteret öster om torget sträckte sig ner till ån, eftersom Sysslomansgatan började först vid nuvarande S:t Olofsgatan. Konsistoriehuset hade enligt ett syneprotokoll egna murar åt alla sidor, skiljemurar och brandbottnar av tegel och yttertaket var belagt med järnplåtar. Trapphuset var då som nu förlagt till vinkeln mellan de bägge längorna.

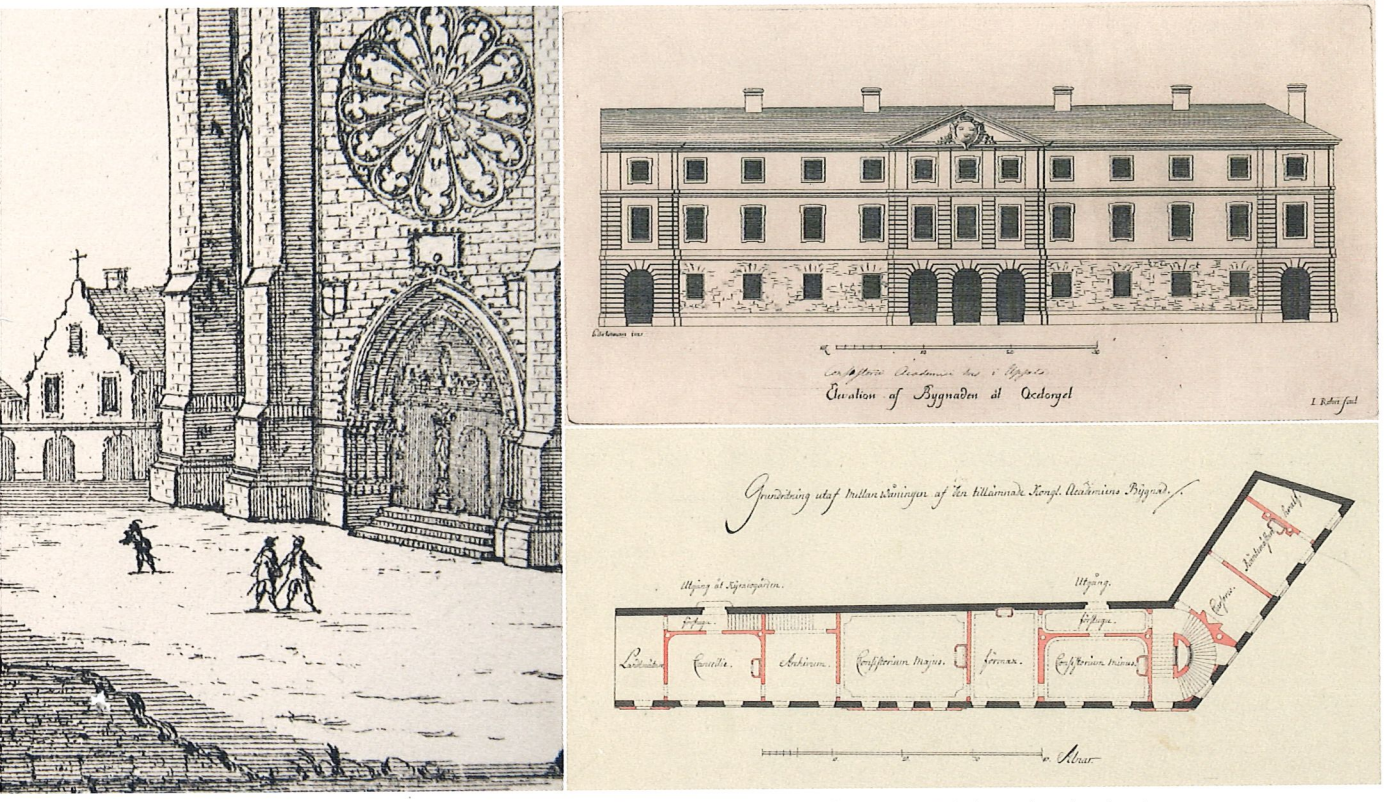
På den brant sluttande tomten fick huset tre våningsplan mot torget och Akademigatan, och två plan mot kyrkan. Mot husets södra gavel anslöt kyrkomuren med sina portar. Konsistoriehuset kom att skärma av den dåvarande kyrkogården. På denna sida låg entréerna till husets två övre plan. Den södra fasaden hade enbart blindfönster, och 1754 beviljade konsistoriet den extra kostnaden för fönster i portarna.

Att man inte ville ha fönster mot kyrkogården är inte förvånande eftersom kyrkogårdar på den tiden inte vårdades som i vår tid. Domkyrkoprotokollen vittnar om klagomål på renhållningen och att gravarna inte var tillräckligt djupa. För att få bort svinen som tog sig in på kyrkogården förbjöds de närboende att hålla svin. Man snyggade upp området i slutet av 1780-talet och rev ett par vanprydande bodar, men platsen var fortfarande lerig och man gick på utlagda bräder. Mot slutet av 1700-talet var det en växande opinion mot begravningar inne i kyrkorna och mot kyrkogårdar inne i städerna. År 1794 ersattes Uppsala gamla kyrkogård av hospitalskyrkogården, som i dag kallas Gamla kyrkogården. Först på 1820-talet, när gravarna hade avlägsnats, muren var riven och platsen grusad, togs fönster upp i Konsistoriehusets södra fasad.

HÅRLEMANS ARKITEKTUR

Konsistoriehusets fasad är representativ för den arkitektur som Hårleman utvecklade efter franska förebilder, och som han med viss variation tillämpade för alla slags byggnader, såväl offentliga som privata. Den utsträckta fasaden mot torget bryts upp av en bred risalit (utskjutande parti) med fronton (triangelformat krön) mitt på fasaden och smalare sidorisaliter. I frontonens gavelfält ses lilla riksvapnet.

Jean Eric Rehns kopparstick av fasaden efter Hårlemans ritning 1749.

Carl Hårlemans plan av huvudvåningen med de bägge konsistoriesalarna.

Det nedre planets risaliter har en kraftig bandrustik som fortsätter som pilastrar på nästa våningsplan. Mellanplanet markeras som huvudvåning med högre fönster. Grupperingen av fönstren, de horisontella listverken och de vertikala pilastrarna och rustiken ger fasaden en rytmisk indelning. Byggnaden fick ett lågt sadeltak.

Det är intressant att Hårleman tänkte sig gatuplanet mot norr och markplanet mot söder (mellanplanet) som en oputsad mur av natursten med tegelvälvda fönsteröppningar. Hårlemans ritningar för kungsgårdar med integrerat kök i bottenplanet har samma utformning. I räkenskaperna för 1748 redovisas rivning av gamla murar och rensning av tegel under rubriken «Consistoriehusets byggnad och reparation», vilket visar att man tänkte använda den gamla konsistoriebyggnadens murar i det nya huset. Hade man ursprungligen tänkt integrera även det så kallade Ödeshusets murar mot torget och kyrkogårdsmuren ovanför? Husets södra fasad följer muren som gick mellan Gamla biblioteksshuset och Domkapitlets hus.

Det är oklart hur fasaden kom att utföras och färgsättas på 1750-talet. Vi vet inte hur väl man följde ritningen eller vilka förändringar som gjorts i samband med restaureringar. Under 1700-talet började man använda sig av en stänkputs med grovt grus. Konsistoriehusets nedre plan mot norr har en spritputs från 1960-talet som eventuellt återgår på en äldre puts. De bägge övre planen är slätputsade. Det är också oklart hur fasaden ursprungligen färgsattes och om rustiken målades i en avvikande kulör. Sedan 1983 har fasaden en vitriolgul kulör som Hårleman plåderade för. Den kontrasterande rödockra kulören på rustik och listverk betonar fasadens rytmiska indelning.

KOPPARSTICKET

Jean Eric Rehns kopparstick av fasaden och det första våningsplanet har under senare år lett till missuppfattningen att Rehn fick rita fasaden mot torget. Rehn hade bekostats en utbildning till kopparstickare i Paris för att mångfaldiga svenska arkitekters och konstnärers ritningar och teckningar. Kungl. Maj:t motiverade uppdraget med den praktiska nyttan av att kunna dela ut tryckta exemplar av ritningarna till arbetarna, som skulle kunna utföra arbetet med större «kvickhet, drift och säkerhet».

Att sprida kunskap om arkitekturen genom grafiska tryck var inget nytt för 1700-talet. Under renässansen, då de första arkitekturböckerna publicerades, fick till exempel den italienske arkitekten Andreas Palladio efterföljare i hela Europa. Carl Hårlemans syfte var lika pragmatiskt som en gång Palladios, men nu var det en annan tid. Under det nyttobetonade 1700-talet behövdes förlagor till brandsäkra och prydliga stenbyggnader som dessutom var ekonomiska att bygga och sparade på skogsvirket. Paradoxalt nog kom Hårlemans planer och fasader, och i hans efterföljd Carl Wijnblads *Ritningar på Våningshus*, att bli mönsterbildande även för den svenska träarkitekturen.

VITT SKILDA VERKSAMHETER

Hårlemans tre planritningar anger dispositionen av de tre våningsplanen, men räkenskaperna visar att husets lokaler kom att disponeras på ett delvis annorlunda sätt. Gatuplanet var inrättat för praktiska ändamål.

I enlighet med en ny brandordning som höll på att ta form när Konsistoriehuset uppfördes, skulle staden och akademien ha ett gemensamt vakt- och brandför-

Ecclesiasticums bottenvåning mot torget rymmer i dag hantverks- och salubodar.

svar och ett antal spruthus placerade på olika håll. Innanför de tre portarna mitt på Konsistoriehusets fasad mot torget låg universitetets spruthus där man förvarade brandsprutor, läderämbar, stegar, yxor, svabbar och andra brandredskap. Nattetid svarade en styrka på 16 beväpnade vaktkarlar och en trumslagare för uppsikten. Brandvakten skulle också svara för den allmänna ordningen och avstyra slagsmål och tjuveri. Detta stadens och akademiens Corps de garde hade sina lokaler till höger om spruthuset.

Eftersom akademien hade domrätt behövde universitetet arrestlokaler. Konsistoriet hade haft två arrestkammare till förfogande i sitt gamla hus och fick så även i det nya. Arresterna låg i flygeln mot Akademigatan.

Intressant nog visar räkenskaperna från 1750-talet att man i gatuplanet också inredde två anatomirum mot Oxtorget, troligen i de ursprungligen tänkta salubodarna. Räkenskapsboken innehåller avskriften av ett kungligt brev från 1747. Med det goda syftet att höja den medicinska kunskapen «genom anatomins högre drift och skiötsel» skulle akademierna på egen bekostnad bygga anatomisalar och tillsätta professorer i anatomi. I samma brev utfärdas en order till landshövdingarna som brutalt kastar oss i en annan tids värderingar. Landshövdingarna ska «till anatomi salen upskaffa, antingen sådana Delinquenter som sig sielfva förgjort, eller för begångna brått blifvit hängda, men i synnerhet att Krono Betjänterna efter Prästernas angifwande till anatomie sahlen införa all de oäkta Barn, som antingen mördade eller döda blifwa». Det fanns en professur i anatomi alltsedan 1595. Tidigare omfattade disciplinen även botaniken och medicinen. Från 1742 var den uppdelad på två professurer, den ena i praktisk medicin och den andra i anatomi, fysik, botanik och kemi. Det blev professor Lars Roberg som tog hand om den praktiska medicinen och tog initiativet till Akademiska sjukhuset i Uppsala, Nosicomium Academicum, som låg vid Riddartorget söder om domkyrkan. Det

Sommartid flyttar försäljningen ut på S:t Eriks torg.

var under Robergs tid som anatomin och kirurgin blev ett akademiskt ämne i Uppsala. Han efterträddes 1757 av sin svärson Samuel Aurivillius som gjorde en betydande insats som lärare i anatomi och som kirurg på sjukhuset. Dissektionsövningarna flyttades från det trånga sjukhuset till de två små rummen som ställdes i ordning i Konsistoriehusets bottenvåning. Det största rummet innanför förstugan var dissektionsrum, och ett mindre rum innanför användes som föreläsningssal.

Huvudvåningen upptogs av konsistoriet. J. B. Busser har i sin beskrivning över Uppsala som gavs ut i flera upplagor under senare hälften av 1700-talet, redogjort för en del av Konsistoriehusets användning och inredning. Konsistoriets ärenden var uppdelade mellan Konsistori Minori och Konsistori Majus. Konsistoriets lilla sal hade också funktion som akademiens myntkabinett. Rummet hade enligt planen två rundade hörn som inredningsmodet för mindre formella rum föreskrev. I huvudvåningens mitt låg den stora konsistoriesalen, som hade en enkel men värdigt representativ inredning som följde gamla traditioner, och med kungaporträtt på väggarna. Porträttsamlingen hade donerats för Konsistori Majus av den tidigare kanslern Magnus Gabriel De la Gardie 1668 och var genom akademiens försorg kompletterad med 1700-talets kungar. Vid den bortre kortväggen stod rektors karmstol under en himmel av röd sammet med silverfransar. Professorerna satt på båda sidor om ett tolv alnar långt bord. Helt nytt var däremot det urverk som tillverkades för konsistoriesalen av den stockholmske urmakaren Petter Ernst. I konsistoriets förstuga hängde sex målningar som föreställde Christian Tyranns «i Sverige föröfvade grymhet» jämte ett porträtt av den grymme kungen själv.

I våningen högst upp fanns de fyra fakulteterna. Det största rummet i våningens mitt upptogs av teologerna. De övriga rummen fördelades mellan de juridiska, medicinska och filosofiska fakulteterna.

ANPASSNING OCH ANTIKVARISKA HÄNSYN

Räkenskaperna ger vissa ledtrådar till husets historia under 1800-talet. Det är en period som är dåligt dokumenterad. De bägge anatomirummen var otidsenliga och trånga. De slogs samman till en större anatomisal på 1840-talet, som kunde användas tills den nya Anatomiska institutionen vid Flustret stod klar 1850. Den utrymda anatomisalen blev slaktarbod. Någon gång under seklet öppnades en bokauktion i gatuplanet mot S:t Eriks torg. En ramp upp till det tidigare sprut-huset ersattes av en trappa på insidan av huset, med ett trappsteg på utsidan, och portarna försågs med fönster. Vid samma tid tillkom den stenlagda trottoaren.

När det nya universitetshuset stod klart 1887 och konsistoriet lämnade sitt hus vid S:t Eriks torg kunde institutionen för mineralogi och geologi flytta in i de lediga lokalerna. Geologin var en relativt ung akademisk disciplin. En standardförklaring är att det dröjde till 1830-talet innan Charles Lyell kunde bevisa att jorden funnits oändligt mycket längre än de 6000 år som bibelns skapelseberättelse förkunnade. En mer nyanserad förklaring är att det fanns många motstridiga teorier som splittrade ämnet. Geologin väckte intresse hos allt fler och vid 1800-talets mitt inrättades de första professurerna. När geologerna i Uppsala övertog Konsistoriehuset kunde stora samlingar av mineraler, bergarter och fossiler exponeras som studiesamlingar för studenterna. Huset byggdes om efter ritningar av arkitekten Carl August Kihlberg. Mineralsamlingen inrymdes i mellanplanet och bergarts- och fossilsamlingarna i det översta planet. I bottenplanet inreddes ett mineralanalytiskt

Parti av Guldrummet. Den tidigare stora konsistoriesalen fick en målad dekor i nyrokoko, förmodligen i samband med ombyggnaden på 1880-talet.

Domkyrkans kafé med ingång från Domkyrkoplan.

laboratorium och verkstad för slipprover. Huset rymde också rum för preparation, kristallografiska arbeten och andra verksamheter inom institutionen, bibliotek samt bostäder för docent, preparator och vaktmästare.

Geologerna fanns kvar i huset till 1959. Därefter gjordes en omfattande restaurering och lokalerna anpassades för den konsthistoriska institutionen, senare konstvetenskapliga institutionen, som fanns kvar till 1995. Åren 1995-97 gjordes nästa stora ombyggnad för att anpassa byggnaden för institutionen för arkeologi och antik historia. Institutionen hade haft lokaler i Gustavianum, som skulle byggas om till museum. Konsistoriehusets lokaler var otillräckliga men kunde utvidgas genom en sammanslagning med grannhuset Ecclesiasticum.

Ecclesiasticum, som är den latinska formen av ecklesiastik, är en benämning för kyrklig funktion. Byggnaden med samma namn uppfördes som domkapitelhus på 1660-talet på grunden av ett medeltida hus. Portiken tillkom 1681 som årtalet över dörren anger. Domkapitlet fanns kvar i huset till 1837. Det saknas uppgifter om husets användning fram till 1912, då det blev pastorsexpedition. Här fanns också domprostens kansli. Huset förvärvades av Statens fastighetsverk på 1990-talet.

Restaureringen av de bägge husen utfördes efter ritningar av Margareta Källström hos Arksam arkitekter AB, på uppdrag av Statens fastighetsverk och i samråd med Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen. De bägge byggnaderna skulle anpassas efter moderna krav på lokalerna, samtidigt som man måste klara hårda restriktioner för bevarande som följer på klassningen som byggnadsminne. I alla offentliga byggnader måste lokalerna vara tillgängliga för funktionshindrade, vilket här försvårades av att bjälklagen i de båda husen inte låg på samma nivå. Det löstes genom att man rev en trappa på den östra sidan i Konsistoriehuset och byggde ett nytt trapphus med hiss. Dörrar togs upp mellan de bägge husen så att trappan och hissen blev tillgängliga från bägge håll.

Korridoren i det översta planet tillkom vid ombyggnaden 1995-97.

Man behöll takhöjden och de gamla kalkstensgolven. Den gamla konsistoriesalen, eller Guldrummet som den då kallades, inreddes som bibliotek med hyllor som inte förankrades i väggarna utan lämnade väggdekoren intakt bakom hyllorna. På det översta våningsplanet avdelades en korridor längs den södra fasaden och arbetsrum med vardera ett fönster mot norr. Trappan vid huvudentrén kompletterades med en ramp.

Det är ett önskemål att alla installationer i modernt utrustade byggnader, som ventilation, el, tele- och datakommunikation, ska vara flexibla och dolda. Installationerna lades i ny fast inredning och för ventilationen utnyttjades befintliga rökkanaler.

Nästa ombyggnad gjordes för en ny hyresgäst 2004. De bägge husen anpassades nu för domkyrkans behov. Även denna gång var det Margareta Källström, nu verksam hos AIX arkitekter, som utarbetade ritningarna för ombyggnaden. För inredningarna svarade, liksom vid den förra ombyggnaden, inredningsarkitekt Ivar Häggblom vid samma kontor. I mellanplanet inreddes ett kafé. Hyllorna i biblioteket togs bort, och eftersom ingen åverkan hade gjorts på väggarna kunde Guldrummet enkelt omvandlas till ett kaférum som också kan användas för servering i samband med förrättningar. I Ecclesiasticum revs väggar för att skapa två körsalar.

Konsistoriehuset är ett bra exempel på hur vårt kulturarv bevarats genom ombyggnader för nya funktioner in i vår tid. Husets arkitektoniska värden och antikvariska aspekter har fått en allt större betydelse i arbetet efter hand, och i dag är det givet att inte göra större förändringar än nödvändigt. Upplevelsen av rummen är inte mindre viktig. Nytillskotten ska hålla en hög kvalitet i design och material. I Konsistoriehuset är inredningen funktionell och diskret tilltalande, i konsekvens med Hårlemans intentioner. KV

Ecclesiasticums ingång från Domkyrkoplan. Portalen uppfördes 1681.

– Vi är huskramare och det återspeglas också i vår utgivning, säger Jeppe Wikström som startade Bokförlaget Max Ström tillsammans med Marika Stolpe i mitten av 90-talet.

En huskramare mitt i stan

MONICA STRANDELL, *Frilansjournalist/fotograf*

MED MODERNA MUSEET, Östasiatiska museet och Konsthögskolan inom räckhåll ligger Bokförlaget Max Ström i före detta Marketenteriets lokaler på Skeppsholmen. Läget på den innersta av skärgårdsöarna är starkt kopplat till bokförlagets identitet, med Stockholm och skärgård som återkommande teman i utgivningen.

DEN OCKRAGULA fasadfärgen på Marketenteriet gifter sig väl med höstlöven som faller till marken från de höga träden denna sena höstdag. Det är svårt att föreställa sig att det här på Skeppsholmen fanns förslag om en 45 meter hög skyskrapa så tidigt som 1915. Det året utlystes en arkitekttävling om en ny underofficersskola, ett nytt marketenteri och en ny kasernbyggnad för 800 man. Men det visade sig att alla 33 arkitektbidrag var för dyra att genomföra. Det blev bara ett marketenteri vid Exercisplan efter ritningar av stationsingenjören Sixten C:son Sparre.

Nästan ett sekel senare, år 1994, startar det unga fotografparet Marika Stolpe och Jeppe Wikström Bokförlaget Max Ström i en liten kontorslokal i Värtahamnen; de är totalt tre personer på 14 kvadratmeter. Närheten till vatten och skärgård var naturlig med tanke på att Jeppe Wikström redan i mitten på 80-talet startade bildbyrån Skärgårdsbild. Tanken med bokförlaget var i första hand att ge ut en enda bok, Havsskärgård. Det visade sig senare vara den första i en lång rad av böcker.

Två år senare är ruljangsen igång och de letar efter större lokaler. De kontaktar Statens fastighetsverk och frågar om det finns något ledigt på Skeppsholmen. Förvaltaren Lasse Johnsen ser att skärgårds- och Stockholmstemat i bokutgivningen passar väl in i verkets vision för Skeppsholmen.

År 1996 flyttar bokförlaget in i den gula längan på Kyrkslingan 11, några steg från Skeppsholmskyrkan.

Vid Kulturvärdens besök är tryckerikontakterna täta. En ny Stockholmsskildring är på väg att tryckas lagom till jul. Samtidigt är ett trettiotal andra bokprojekt på gång. Med Bonniers i ryggen har det lilla bokförlaget vuxit och har numera ett tiotal anställda och en årsomsättning på cirka 40 miljoner kronor. En tredjedel av böckerna trycks i Värnamo, resten i Italien och Sydostasien.

Förlaget drivs fortfarande av Jeppe Wikström och Marika Stolpe, som båda är fotografer, författare och bokförläggare. Marika Stolpe är även förlagets vd.

– Vi har alltid gillat Skeppsholmen. Marikas pappa Pär Stolpe var intendent på Moderna museet när hon växte upp så hon har haft en anknytning till Skeppsholmen i hela sitt liv. När vi hörde av oss till Statens fastighetsverk för att hitta lokaler att hyra tror jag att förvaltaren såg något hos oss som inte vi såg själva vid den tiden. Statens fastighetsverk ville ha samarbete

mellan hyresgästerna på Skeppsholmen, och vår verksamhet har nära anknytning till både Svenska Turistföreningen och Skärgårdsstiftelsen som numera också finns här på ön, säger Jeppe Wikström.

Statens fastighetsverks vision är att «med utgångspunkt i områdets unika kulturhistoriska värden vidareutveckla Skeppsholmen och Kastellholmen som besöksmål och rekreationsområde. Verket vill se området som en mötesplats för kultur, hantverk, forskning och utbildning i en avspänd och kreativ miljö med historisk och maritim atmosfär». Detta slås fast i *Förvaltningsprogrammet för Skeppsholmen och Kastellholmen* från april 2007.

– Det nu aktuella hyreskontraktet för Marketenteriet som undertecknades 2007 omfattar 647 kvadratmeter, det vill säga hela byggnaden på två plan, samt ca 30 kvm i ett vattentorn bakom Amiralitetshuset, säger Åsa Albihn, Statens fastighetsverks förvaltare på Skeppsholmen och Kastellholmen.

Åsa Albihn har som förvaltare ett mycket bra samarbete med Bokförlaget Max Ström.

– Jeppe Wikström är en härlig hyresgäst, säger hon. Han har kreativa idéer som blir positiva inslag när exempelvis Skeppsholmsdagen ska planeras.

Bokförlaget Max Ström har nu varit hyresgäster i mer än tio år på Kyrkslingan 11 intill Skeppsholmskyrkan, men det är först på senare år som förlaget har tagit över hela huset. Övervåningen hyrs ut till frilansare som av och till medverkar i bokproduktionen.

– Vi är väldigt stolta över vårt hus. När vi har författare eller utländska gäster på besök, blir de alltid uppiggade av att komma till Skeppsholmen och att besöka oss här. Och varje år på Skeppsholmsdagen brukar vi öppna dörren för allmänheten.

Jeppe Wikström ser mestadels enbart fördelar med att arbeta på Skeppsholmen. Därifrån har han bra utkik på väder och vind för att bedöma om det är rätt tidpunkt för fotografering.

– Vi sitter på den innersta skärgårdsön – det syns tydligt från luften. Att vi sitter här på Skeppsholmen är en stor del av vår identitet. Trots att Skeppsholmen är mitt i stan känns det ändå som på landet. När vi ska gå till city säger vi att vi ska gå till stan, trots att vi sitter så centralt. Men man är väldigt exponerad på Skeppsholmsbron, den ständiga motvindens bro.

Bokförlaget Max Ström har hittills gjort ett drygt tiotal Stockholmsböcker,

både om staden och om skärgården. Jeppe har en klar bild av hur Stockholm ser ut i flygperspektiv efter att i åtta år ha arbetat med boken *Stockholm från ovan*, som kom ut 2005. Han har fotograferat från varmluftballong, flygplan och helikopter, kyrktorn och lyftkranar för att fånga sin hembygd – ja så kallar han huvudstaden – i ett annorlunda perspektiv.

Lagom till jul ges en ny Stockholmsskildring ut – *Dokument Stockholm*. Underrubriken är «staden i tusen bilder» och inspirationen till den kommer från en förlaga på det temat från 1930-talet. Ambitionen är att fånga staden i början av det tredje årtusendet och skicka en hälsning till framtiden.

Under tre år har Erik G. Svensson, Roger Turesson och Jeppe Wikström tagit tiotusentals bilder av Stockholm och de 1 000 bästa har valts ut till denna bok. Med sina 656 sidor är detta den mest omfattande fotobok om Stockholm som någonsin har gjorts.

Projektet Dokument Stockholm är sannolikt också den största bilddokumentationen av Stockholm som har gjorts och den innehåller totalt cirka 60 000 bilder, berättar Jeppe Wikström.

– Vi har fotograferat med diafilm för att dokumentationen ska finnas kvar. Bilderna kommer att skänkas till Stockholms stadsmuseum. Det vi har gjort är egentligen en hembygdsskildring. Hembygd är inte bara röda stugor, det kan också vara stenhus, asfalt, kajer och kullersten. Vi har fotograferat små bakgator, små undanskymda torg och gathörn, miljöer som många människor passerar dagligen utan att fästa blicken på. Vi vill visa bredden i stan.

En förebild har varit fotografier från början av 1940-talet till slutet av 60-talet då folkhemmet genomgick stora förändringar. Det är fotografier som Jeppe Wikström har letat fram och samlat i boken *Sthlmsliv* som gavs ut av Max Ström för ett par år sedan.

Projektet Dokument Stockholm har varit kostsamt; mellan fyra och fem miljoner kronor har det redan kostat och Stockholms största fastighetsägare har sponsrat. Statens fastighetsverk är dock undantaget, statliga verk tillåts inte att vara sponsorer. Fotograferna har haft ett redaktionsråd till hjälp vid urval av vilka miljöer som skulle dokumenteras. Både Stockholms stadsmuseum och Skönhetsrådet har varit med i redaktionsrådet.

Skeppsbron tidig morgon, som finns i såväl Dokument Stockholm som i flera tidigare Stockholmsskildringar, är en vy som Jeppe Wikström och generationer av stockholmare har en stark relation till.

– Skeppsbron ser jag varje morgon och det är en vy som har mött sjöfarare de senaste 400 åren. Skeppsbron är sig rätt lik,

Brända tomten invid Stockholms äldsta gata – Köpmangatan – i Gamla stan är en av Jeppe Wikströms egna favoritplatser.

byggnaderna har inte ändrats nämnvärt under det senaste seklet. Däremot märks tidens gång på båtarna och fartygen och framför allt syns det på bilar och människor.

Jeppe Wikström tycker att det är något speciellt med böcker, en flera hundra år gammal uppfinning som massproduktion och som fortfarande trycks på papper.

– Boken är lika intressant för den som har fyllt 20 som den som är 80 år. Fotoböcker är gränslösa, har inga barriärer, och når alla oberoende av läsförmåga. Det märker jag på mina barn som är åtta och elva år. En bok har ett stort kulturellt kapital, när en ny bok kommer ut är det en händelse som många tycker är värd att notera. Trots att människor kan åka till månen och göra det mesta vid datorer är det fantastiskt att boken fortfarande fungerar.

Hade någon sagt till Jeppe och Marika när de startade Max Ström att företaget skulle växa till ett förlag med många miljoner kronor i årsomsättning så hade de nog inte trott på det. Ändå var steget inte särskilt långt eftersom båda har vuxit upp i förlagsbranschen.

Marikas farfar var chef för bokförlaget Rabén & Sjögren. Jeppes pappa, förre statsrådet Jan-Erik Wikström, var förlagschef på Gummessons bokförlag i 20 år innan han 1976 blev riksdagspolitiker och utbildningsminister med ansvar för kulturfrågor i den första borgerliga trepartiregeringen.

– Vi hade från början inga direkta kunskaper om hur man driver ett bokförlag men vi var samtidigt orädda att göra böcker. Vi är väldigt intresserade av hus, byggnader och arkitektur. Jag tror att alla människor är intresserade av arkitektur, på ett eller annat sätt. Arkitektur är den mest bruksinriktade formen av skapande där estetik och funktion möts. Vi är huskramare och det återspeglas också i vår utgivning, säger Jeppe Wikström.

Och namnet Max Ström?

– Det är en ordlek med våra namn.

Jeppe Wikströms egna favoritplatser är Skeppsholmen, Stockholms äldsta gata Köpmangatan i Gamla stan, Evert Taubes terrass på Riddarholmen …

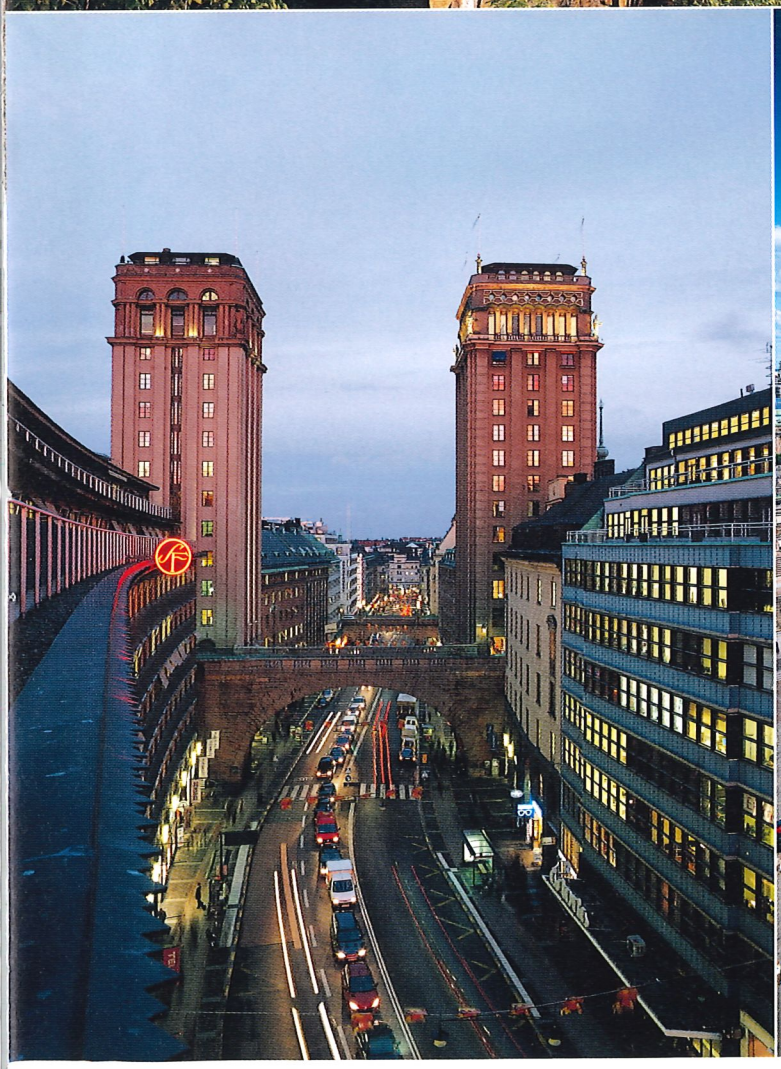
– Därifrån ser man Riddarfjärden som en havsspegel och jag tycker om den sortens hålrum i kartbilden. Kyrkogårdar kan också vara som pauser i stadsrytmen. Montelius väg, gångstråket på utsidan av Mariaberget, är en annan plats som jag tycker mycket om. Men frågar du imorgon kanske du får andra svar. Det är dagsnotering på vad jag tycker om i Stockholm.

Det är ingen tvekan om att Jeppe Wikström är en riktig lokalpatriot, både när det gäller Skeppsholmen och Stockholm, men han vill vidga människors uppfattning om huvudstaden.

– Stockholm är en riksangelägenhet. Stockholm är landets huvudstad och Sveriges i särklass största turistmål. Det finns ingen annan plats i Sverige som så många har en relation till. KV

T. h. Montelius väg – gångstråket på utsidan av Mariaberget, Kungsgatan och Stockholms slott är motiv hämtade ur den nya Stockholmsskildringen Dokument Stockholm – staden i tusen bilder som Bokförlaget Max Ström ger ut lagom till jul.

Strängnäs.
Templum Episcopale
Scola
Collegium
L.

Roggeborgen

Statens fastighetsverk förvaltar några av de äldre byggnaderna i Strängnäs medeltida stadskärna. Det stora tegelhuset som uppfördes av biskopen Konrad Rogge i slutet av 1400-talet har under de senaste åren genomgått en omfattande renovering.

CATRINE ARVIDSSON, *Kultur- och byggnadshistoriker*

STADSVYERNA I Erik Dahlbergs *Suecia Antiqua et Hodierna*, bildverket över det sena 1600-talets Sverige, domineras nästan alltid av kyrkor som mäktigt höjer sig över gyttret av hus. Det illustrerar kyrkornas betydelse för städernas uppkomst, inte minst stiftsstäderna som blev kyrkliga centralorter med biskopssäten, katedralskolor och annan verksamhet som innebar ekonomisk aktivitet. Strängnäs är ett av våra äldsta stift och omnämns i ett dokument från 1120-talet. År 1268 grundades ett dominikankloster i Strängnäs och tidigare antog man att det var munkarna som påbörjade bygget av domkyrkan. Numera dateras kyrkans äldsta delar till 1200-talets mitt och det var biskoparna som var kyrkobyggare. Staden Strängnäs äldsta sigill är från 1330-talet.

Sueciaverkets gravyr av Strängnäs visar också gymnasiehuset, biskop Kort Rogges tidigare residens, i full höjd och med arkitektoniska detaljer. Byggnaden fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad för läroverket på 1860-talet, med Sueciabilden som förlaga. I dag kallas huset Roggeborgen och sedan 1968 disponeras hela byggnaden av Roggebiblioteket, som är en filial till Kungl. biblioteket.

I Roggeborgens närhet finns ytterligare fyra fastigheter som förvaltas av Statens fastighetsverk, och som alla har anknytning till kyrkan, gymnasiet eller det gamla läroverket.

BISKOP ROGGE

Kort Rogge, eller Konrad Rogge som han också skrev sitt namn, var son till en från Westfalen till Stockholm inflyttad köpman. För att skaffa sig en högre teoretisk utbildning måste man vid den tiden bege sig utomlands. Åren 1446–49 studerade Rogge vid universitetet i Leipzig där han tog sin första akademiska examen. Efter några år som kanik (präst) i Uppsala begav han sig ut på en ny studieresa i Europa och tog sin doktorsgrad i kanonisk rätt vid universitetet i Perugia 1460. Den kanoniska rätten var den katolska kyrkans och påvens juridiska rätt, som kom att gälla också i den svenska kyrkan. Efter några år med olika kyrkliga och politiska uppdrag tillträdde Rogge biskopsstolen i Strängnäs 1479. Han var då i femtioårsåldern.

Kort Rogge har beskrivits som Sveriges mest betydande och lärde teolog under unionstiden och en sann humanist. Den humanism man syftar på utvecklades i Italien under renässansen, det vill säga 1400- och 1500-talen. Renässansen är ju ett begrepp för pånyttfödelse av antikens ideal som blev särskilt påtagliga inom arkitekturen, konsten, prosan och inte minst retoriken, som en följd av studier av antikens byggnader och skrifter. Det råder delade meningar om Kort Rogges färdigheter i den humanistiska prosan och latinet, men i hans bevarade bibliotek hittar man flera av de humanistiska klassikerna. Rogge fick nog inte mycket tid för läsning och lärda diskussioner efter hemkomsten till Sverige, där för övrigt medeltiden dröjde sig kvar i ytterligare ett sekel. Hans tid som biskop i Strängnäs upptogs av praktiska bestyr inom stiftet, med flera byggprojekt som renoveringen av domkyrkan, det egna residenset i staden och biskopsgården på Tynnelsö samt ett försörjningshem för åldersstigna präster. Med biskopsutnämningen följde också uppdraget som rikskansler med ansvar för alla statsakter av betydelse samt riksregistratur och riksigill. Det rådde stor brist på skolade personer för rikets administrativa uppgifter på alla nivåer. Rogge var dessutom en av de första i vårt land som använde sig av Gutenbergs uppfinning att flerfaldiga texter med tryckpress, och lät på 1480- och 90-talen trycka minst två liturgiska verk. Kort Rogge avled 1501.

BISKOPSRESIDENSET

Strängnäs medeltida domkyrka måste ha gjort ett ålderdomligt och påvert intryck på den nytillträdde biskop Rogge. Kyrkan hade blivit utvidgad och påbyggd i etapper och var dessutom brandskadad sedan stadsbranden 1473. Rogge lät renovera och bygga om kyrkan så att den fick en enhetlig arkitektonisk utformning och den utbredning och höjd som den har än i dag. I kyrkan finns ett altarskåp som färdigställdes i Bryssel 1490 på biskopens bekostnad. Runt kyrkan uppfördes en ringmur med portar. Man tror att det var biskop Johannes Magnii som började bygga ett mindre tegelhus mot muren intill den östra porten. Rogge byggde vidare på huset, men gjorde det betydligt större med tre våningsplan och källare. Det byggdes på likartat vis som andra senmedeltida byggnader med trappgavlar, höga smala skorstenar vid yttermurarna och oregelbundet placerade små fönster. På husets södra sida fanns ett trapphus i trä, och våningsplanet två trappor upp var troligen ett enda rum med dubbel funktion som stor sal och försvarsvåning. Biskopshuset hade förbindelse med en kammare som var byggd ovanpå porten i muren. Mellan gaveln och kyrkan gick en täckt gång på stolpar av tegel eller trä. Rogge kunde ta sig osedd och torrskodd till kyrkans övre sakristia, som han låtit ställa i ordning för eget bruk. Därifrån gick en trappa ner till domkyrkans högkor.

I *Suecia Antiqua et Hodierna* markeras Roggeborgen med texten Collegium.

Vid den senaste renoveringen putsades fasaden med tunt kalkbruk och avfärgades med kalkfärg.

Murfogarna märktes ut horisontellt med vattenpass och snöre och målades sedan på fri hand med pensel.

Stora bilden. Roggeborgen sticker upp sin nyrestaurerade trappstegsgavel mellan gymnastikhuset och domkyrkan.

i Strängnäs Jakob Serenius, och att texten återgick på en inskription på den tidigare putsade väggen. Det är säkert ingen tillfällighet att minnestavlan sammanföll i tiden med Gustav III:s stora intresse för Gustav Vasa, som tillsammans med Gustav II Adolf och Karl XII personifierade nationens storslagna förflutna. Deras liv och heroiska gärningar manifesterades i teaterstycken och offentliga kungastatyer och Gustav III framställde sig gärna som Gustav Vasas like. Vasakärven kom också att ingå i Bernadottevapnet med anspelning på den nya dynastins härstamning från det gamla kungahuset.

Vid en ombyggnad 1808–15 renoverades Rikssalen, som man ansåg särskilt värdefull som historiskt monument med anledning av kungavalet 1523, men den fick ingen ny inredning. Fasaden putsades om och entrén fick en ny stentrappa och portal med doriska kolonner samt en inskription: Dono Regis Gloriosissini Gustavi II Adolphi A. MDCXXVI (Donerat av högstsalige konung Gustav II Adolf anno 1626), allt efter arkitekten Måsbecks ritningar och överinseende.

Åren 1864–65 gjordes en omfattande ombyggnad av Roggeborgen för läroverkets behov. Alla bjälklag lades om i nya lägen för att få en bättre våningsindelning. Det innebar att de medeltida källarvalven revs och att fönsteröppningarna ändrades igen, när de anpassades till våningsplanen. Den invändiga stentrappan ersattes av en utrymmesbesparande järntrappa från Bolinders mekaniska verkstad, som vid den tiden också ansågs vara brandsäker. Hela exteriören förnyades i 'götisk stil', med återbildade trappgavlar som försågs med fialer (små torn) och entrén fick en inramning i samma stil. Arkitekten P. J. Ekman tog fram en del av gavlarnas medeltida blinderingar men dolde de som var skadade. Roggeborgen blev, för att citera Heidenstams satiriska inlägg om restaureringen av det närliggande Gripsholms slott, «aendnu gamblare».

På den östra gaveln sitter biskop Rogges stora vapen och på västra gaveln lilla vapnet. De har förmodligen suttit ovanför tidigare portaler. Det är troligt att de fick sina nuvarande placeringar vid 1860-talets ombyggnad.

ANTIKVARISKA ÖVERVÄGANDEN

Efter läroverkets utflyttning 1935 användes Roggeborgen som utställningslokal för Södermanlands fornminnesförening och Strängnäs konstförening. Det var nu namnet Roggeborgen började användas. Under andra världskriget disponerades byggnaden av militären.

Roggeborgen genomgick en utvändig renovering 1949–53. Efter att putsen hade knackats ner gjordes en byggnadshistorisk undersökning av Eric-Harry Bergqvist. Man fann då blinderingar som putsats över på 1860-talet. Treklöverblinderingen och nischerna på båda sidor om denna var väl bevarade. De runda blinderingarna som funnits utanför nischerna var helt förstörda. Under dessa fann man ett zick-zackband som var brutet av en igenmurad medeltida öppning. Man valde att redovisa de blinderingar som inte var skadade, och putsade igen de övriga. År 1962 övergick förvaltningen från läroverket till Statens fastighetsverks föregångare Byggnadsstyrelsen.

Under 1960-talet riktade den tidigare riksbibliotekarien Uno Willers uppmärksamheten mot det gamla stifts- och gymnasiebibliotekets svåra förhållanden, vilket resulterade i att Kungl. biblioteket övertog ansvaret. Biblioteket fick sitt nya namn Roggebiblioteket. Åren 1966–68 genomfördes en stor renovering och ombyggnad av Roggeborgen efter ritningar av Ingegerd Waern-Bugge, för att tillgodose Roggebibliotekets behov av kontors- och bibliotekslokaler och tryckeri. Roggebiblioteket invigdes den 2 december 1968.

I dag kan man ifrågasätta mycket av det som då gjordes, men tidsandan var inte gynnsam för antikvariska hänsyn och särskilt inte invändiga förändringar som hade gjorts under det senaste seklet.

Järntrappan ersattes av en ny trappa och hiss. Huset blev invändigt helt moderniserat med snickerier och ytskikt utan antikvarisk förankring. Rikssalen bevarades som en högtidssal med sin inredning från 1860-talet. Desto större avvägningar gjordes när det gällde exteriören. När putsen knackats ner ställdes man inför samma problem som på 1950-talet. Hur mycket skulle redovisas av fasadernas tidigare öppningar och dekorer? Man kom fram till att ett förnyat igensättande av blinderingarna skulle skada dessa och beslöt därför att där de kolliderade med Ekmans lösning skulle «medeltiden segra över gotiken». Man murade igen den mindre cirkeln som fanns i treklöverns nedre del samt de små korsen som löpte parallellt med trappröstena. Murarna ströks med en putsblandad rödslamning, men trappgavlar, hörntorn, takfot och portalen lämnades obehandlade.

Den östra fasaden som vetter mot vattnet är mest utsatt för fukt och vind och har alltid vittrat mer än övriga fasader. År 2004 gjordes en renovering med Knut Åkesson som projektledare och Lea Stroh som antikvarisk kontrollant. Fasaden putsades och rödslammades som underlag för en målad tegelimitation, på samma sätt som 1719. Som förlaga användes bilder av tegelfasaderna, för att få med skavanker och ojämnheter som ger ett naturligt intryck.

Syftet var detsamma som på 1700-talet, det vill säga att få ett arkitektoniskt sammanhang men dölja skador och igenmurade öppningar, men också delar av dekoren. Den pedagogiska restaureringen som är förhärskande i många andra länder, och som innebär att alla skeden i byggnadens historia redovisas, är inte vanlig i Sverige. Här väljer man att redovisa ett arkitektoniskt sammanhang och lyfta fram byggnadens karaktär. Tanken är att de övriga fasaderna på sikt ska åtgärdas på samma vis.

Närmast på agendan står en invändig upprustning. Statens fastighetsverk har tillsammans med Kungl. biblioteket påbörjat ett arbete med att fräscha upp lokalerna samt göra dem mer moderna och publika. KV

Helgopriset 2008

För fjärde gången delar Statens fastighetsverk ut Helgopriset – ett av Sveriges främsta priser inom arkitektur – till minne av arkitekten Helgo Zettervall. Priset delas ut för bästa restaurering, komplettering, ombyggnad eller tillbyggnad av ett äldre byggnadsverk, där bearbetning eller tillägg tillvaratar, utvecklar eller tillför arkitektoniska kvaliteter till en god helhet med bevarande av byggnadsverkets kulturhistoriska värde.

Vinnaren skulle ha tillkännagetts i samband med ett seminarium på Moderna museet under november 2008. På grund av oförutsedda händelser kommer vinnaren i stället att utses under våren 2009.

De tio nominerade objekten är:

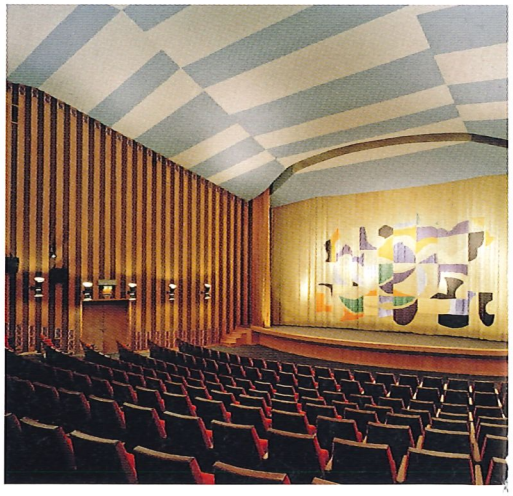
BIRGER JARLS TORN i Stockholm som byggts om och gjorts tillgängligt för Justitiekanslerns behov.
Arkitekt: Lone-Pia Bach, Bacharkitekter AB
Jurymotivering: Ombyggnaden av Birger jarls torn nomineras till Helgopriset 2008 för ett balanserat möte mellan tung vasamur och modern minimalism som ram för väl fungerande konferens- och kontorsverksamhet åt Justitiekanslern.

BRYGGERITEATERN, Malmö. En rivningshotad bryggerilokal som byggts om till övningsscen för Teaterhögskolan.
Arkitekt: Ulf Ernfors, Bygg-A Ernfors & Jacobson Arkitekter.
Jurymotivering: Ombyggnad av Bryggeriteatern i Malmö nomineras till Helgopriset 2008 för ett enkelt och djärvt grepp som låter byggnadens industriella karaktär tas till vara som stöd för en ny kreativ funktion.

KÖKSMODUL I BORGHOLMS SLOTT. En fristående köksmodul har uppförts som snarare förstärker ruinkänslan än inkräktar genom sin närvaro.
Arkitekt: Erik Wikerstål, Wikerstål Arkitekter AB.
Jurymotivering: Köksbyggnaden i Borgholms slott nomineras till Helgopriset 2008 för en tillbyggnad som förenar historia och framtid med arkitektonisk och poetisk precision – och som utan spår låter sig avlägsnas den dag köket gjort sitt.

FILMSTADEN, Vällingby. Ambitionen var att återskapa biografens forna glans med dagens krav på tillgänglighet.
Ansvarig arkitekt: Lars Carlsén, Scheiwiller Svensson Arkitektkontor AB.
Jurymotivering: Filmstaden Vällingby nomineras till Helgopriset 2008 för en restaurering, modernisering och utvidgning som på ett kreativt sätt tillgängliggör byggnadsminnet för framtida cineastgenerationer och står som exponent för en föredömlig förnyelse av hela Vällingby centrum.

KALMAR DOMKYRKA. Under restaureringen har tidigare igensatta fönster öppnats i koret och i korsmitten, stenarbeten på fasader och tak konserverats och förgyllts och fasadernas färg återställts.
Arkitekter: Kerstin Barup och Mats Edström, Barup & Edström arkitektkontor AB.
Jurymotivering: Fasadrenovering av Kalmar domkyrka nomineras till Helgopriset 2008 för en professionell och väl genomförd fasadrenovering som lyfter byggnadens uttryck till en nivå som motsvarar dess historiska värde.

KALMAR KONSTMUSEUM. Museet, som tillbyggnad och fristående volym, är uppfört i direkt anslutning till restaurang Byttan från 1939. Tillbyggnadens vertikala riktning står i tydlig relation till Byttans horisontella och svävande takmotiv.
Arkitekter: Bolle Tham och Martin Videgård Hansson, Tham & Videgård Hansson Arkitekter.
Jurymotivering: Kalmar konstmuseum nomineras till Helgopriset 2008 för det djärva greppet att ställa samman två olika byggnader med kontrasterande egenskaper och på så sätt skapa en spänningsfylld relation mellan gammalt och nytt.

KVARTERET FISKAREN, Göteborg. Byggnaden från sent 70-tal har byggts på med ett våningsplan och fasadens ursprungliga väggkonstruktion har ersatts med glaspartier.
Arkitekt: Mikael Nädele, GAJD arkitekter.
Jurymotivering: Ombyggnad av kontorshus i kv Fiskaren i Göteborg nomineras till Helgopriset 2008 för en restaurering som lyfter fram byggnadens idé och, på ett sätt som kan föra tankarna till Helgo Zettervalls verk, gör den tydligare än vad ursprungsversionen förmått.

ALLMÄNNINGEN I SPRÅK- OCH LITTERATURCENTUM, Lund. Tre befintliga institutionsbyggnader knyts samman kring ett gemensamt entrétorg med bibehållande av byggnadernas olika karaktärer.
Arkitekt: Mats White, Henrik Jais-Nielsen & Mats White Arkitekter AB.
Jurymotivering: Foajébyggnaden till Språk- och litteraturcentrum vid Lunds universitet nomineras till Helgopriset 2008 för en tillbyggnad placerad och utformad så att den berikar de befintliga byggnadernas relation och aktivt bidrar till ett universitetsliv med utökad social dynamik.

ÖSTRA STALLET, Stockholm. Vid ombyggnaden av stallet till bibliotek och arkiv har byggnadens egenskaper varit vägledande för den nya utformningen.
Arkitekt: Håkan Langseth, White arkitekter AB.
Jurymotivering: Ombyggnad av Östra stallet nomineras till Helgopriset 2008 för en respektfull ombyggnad och lyhörda tillägg som skapar ett nytt liv i en byggnadsminnesmärkt byggnad som stått outnyttjad i snart ett sekel.

KATRINETORPS GÅRD, Malmö. Konferenslokaler och restaurang har iordningställts i en av flygelbyggnaderna. Den forna parken har rekonstruerats.
Arkitekt: Ulf Ernfors, Bygg-A Ernfors & Jacobson Arkitekter.
Jurymotivering: Östra magasinet på Katrinetorps gård nomineras till Helgopriset 2008 som exponent för en långsiktig och lyhörd renoveringsstrategi för gården i sin helhet där nya funktioner förs in i en gammal anläggning. Magasinets autenticitet har bevarats och de nya funktionerna har givits en ram som är både unik och charmerande.

KORSAL I VÄRLDSKLASS

I år är det 110 år sedan Kungliga operan invigdes vid Gustav Adolfs torg i Stockholm. Statens fastighetsverk förvaltar byggnaden och har just avslutat projekteringen för att bygga om den tidigare snickeriverkstaden till ny repetitionslokal för Kungliga operans kör. Ambitionen med den nya korsalen, som beräknas stå klar sommaren 2009, är att den ska vara i världsklass.

Anledningen till att SFV bygger en ny korsal åt Kungliga operan är dels att kören vuxit ur den gamla lokalen, dels att akustiken inte anses vara tillräckligt bra.

För bästa möjliga placering av kören i den nya korsalen har man bland annat arbetat med olika utplaceringsmodeller. När allt är klart kommer upp emot 80 sångare att få plats i salen, som ligger på åttonde våningen i Operans södra del. I projektet ingår även nybyggnad av pausrum, kontorsrum och förrådsutrymmen.

SFV:s övergripande mål för Kungliga operan är att bevara, skydda och utveckla byggnadens kulturhistoriska värden samtidigt som Operan ska kunna bedriva sin verksamhet på ett ändamålsenligt sätt.

NOTISER

VÄRDEN UPP I RÖK

Omistliga kulturvärden går upp i rök eller skadas vid bränder och andra katastrofer. Vem påverkar vad som räddas? Slumpen ska inte avgöra om kulturarvet bevaras eller inte.

Därför har Riksantikvarieämbetet i samarbete med Statens fastighetsverk och en rad andra aktörer tagit fram en webbaserad handbok i katastrofberedskap. Boken är en hjälp i det förebyggande arbetet mot exempelvis bränder och vattenskador. Handboken vänder sig till ledare och säkerhetsansvariga vid museer, arkiv, bibliotek, kyrkor och till förvaltare av värdefulla samlingar och historiska byggnader.

Fokus ligger på riskanalys och ansvarsfördelning, med många konkreta tips, bilder och exempel från verkligheten. Handboken och dess checklistor kan laddas ner från Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se/rvr.

VIKINGASKEPP FRÅN VISINGSÖ

Sedan tidigare delen av 1800-talet har det odlats ek på Visingsö i Vättern. Ursprungligen var träden ämnade som byggnadsmaterial för flottan, men då ekarna äntligen var leveransklara under slutet av 1900-talet, byggdes örlogsfartyg i helt andra material än ek. I oktober var det dock dags för några av träden att äntligen få bli båtbyggnadsvirke.

Båttypen som ska byggas är egentligen mycket äldre än ekarna. Träden som avverkades kommer att bli köl till en nybyggd replik av ett vikingaskepp.

Föreningen Vittfarne med dess eldsjäl Håkan Altrock fick tillstånd av Statens fastighetsverk att fälla ett par ekar på Visingsö. Ekarna är noga utvalda av föreningen då det inte är många träd som har de rätta måtten för att bli köl. Skeppets köl görs av ett träd i ett stycke och måste därför vara minst 12,5 meter långt, kvistfritt och lite lagom krokigt.

Skeppet som ska byggas ingår i föreningens vetenskapliga projekt Expedition Vinland. Det handlar om att utforska historien genom att följa spåren av vikingarnas seglingar till Nordamerika. När vikingaskeppet är byggt ska det navigeras och seglas från Sverige till Canada, på det sätt som vi i dag tror att vikingarna gjorde.

Statens fastighetsverk arbetar för att säkra ekarnas fortbestånd utifrån kulturhistoriska, ekologiska och upplevelsemässiga aspekter. I dag finns vandringsstigar genom ekskogarna, där man kan se gamla resliga 'skeppsträd' samsas om utrymmet med nyplanterade ekar. Ektimmer från Visingsö används numera till bland annat parkettgolv och whiskytunnor och från och med nu även som köl till ett vikingaskepp.

SOLCELLER I KAIRO

Sedan en tid tillbaka har Statens fastighetsverk arbetat med att utrusta svenska ambassaden i Kairo, Egypten, med solceller. På taket finns numera 250 kvadratmeter solceller vilka väntas alstra cirka 37 000 kWh per år.

Vid sidan av solcellerna har SFV installerat en ny typ av armaturer på ambassaden. Energieffektiva T5-rör med sensorer läser numera av behovet av ljusstyrka inomhus, och genom att förse rummen med rörelsedetektorer släcks belysningen då ingen vistas där inne.

– I ett land där el produceras på miljömässigt sämsta tänkbara sätt känns det bra att kunna bidra med en god miljöåtgärd. För SFV är miljö en prioriterad fråga och något vi ofta diskuterar med vår hyresgäst UD, säger Berit Nilsson, fastighetschef Utrikes på Statens fastighetsverk.

Genom solcellerna räknar SFV med att kunna spara en betydande del av den totala elkostnaden på ambassaden. Överskottet av den elenergi som solcellerna ger kommer att skänkas till det allmänna elnätet.

– Installationen av solceller i Kairo är ett bra exempel på en energisparande åtgärd och kommer att följas av många miljörelaterade aktiviteter runt om i världen där Sverige äger fastigheter, säger Berit Nilsson.

SFV:s miljömål utgår från de nationella miljömål som riksdagen antog i slutet av 90-talet och innebär bland annat att fossila bränsle fasas ut som energikälla, att miljöskadliga ämnen ersätts samt att radoninventering och sanering pågår kontinuerligt. Inom området skog och jordbruk fortsätter SFV att fokusera på att öka andelen hävdad mark och naturvårdsbränning.

LÅNGA RADEN BLIR HOTELL

Om drygt ett år får Stockholm ett nytt hotell i en unik miljö. Då öppnas dörrarna till Hotel Skeppsholmen i Långa raden på Skeppsholmen. Hotellet kommer att drivas av Nobis AB och är en del i Statens fastighetsverks vision om en mer levande och välkomnande holme.

Långa raden, eller Östra och Västra boställshuset som byggnaderna heter officiellt, ligger bredvid varandra snett nedanför Moderna museet på Skeppsholmen. Att de kallas Långa raden är naturligt då de tillsammans bildar en iögonfallande lång byggnad.

Byggnaderna, som renoveras varsamt, får bland annat nya el- och rörledningar. Dagens krav på tillgänglighet innebär att nya hissar installeras och material som kalksten, trä och puts har valts för att skapa rätt känsla.

– Läget på Skeppsholmen och det spännande mötet mellan den historiska byggnaden och den moderna designen gör det här hotellet unikt, säger Ralf Thalén på Nobis, projektansvarig för Hotel Skeppsholmen. Hotellet blir ett attraktivt tillskott i Nobiskoncernen där vi tar med oss det bästa från våra tidigare varumärken – hemma-hos-känslan och den personliga charmen från Hotel J och de kulinariska traditionerna från Operakällaren till exempel.

Bakom Hotel Skeppsholmens ombyggnad och inredning står Erséus Arkitekter AB genom Peter Erséus/Gunhild Skoog Jägbeck samt Claesson Koivisto Rune. Tillsammans har de utgått från kvaliteterna i de gamla byggnaderna och skickligt adderat de moderna inslagen.

SKYDDSNÄT PÅ SLOTTET

Sandstenen på Stockholms slotts fasader vittrar sönder mycket snabbare än vad som tidigare varit känt och vid några tillfällen har större stenblock fallit ned. Sedan en tid utreds behoven av upprustning men nu anser Statens fastighetsverk att det inte längre går att vänta på att utredningen ska bli färdig. De omedelbara riskerna för personskador är för stora och under hösten sattes skyddsnät upp på slottets södra och västra fasader samt på flyglarnas gavlar mot Skeppsbron.

Stockholms slotts fasader är till stora delar täckta med sandsten. Ända sedan slottet uppfördes på 1700-talet har sandstensvittringen varit ett problem, något som accelererat efter att stenen skrapades ren från oljefärg vid en restaurering på 1890-talet.
I våras inledde Statens fastighetsverk en omfattande studie för att kunna upprätta en långsiktig underhållsplan för de kommande 50 åren. Nu visar det sig tydligt att den gotländska sandstenen, som pryder alla fasaderna, är i ännu sämre skick än man tidigare befarat. Många stenar har spruckit och delar av dem är lösa. I flera fall har delar av fasadstenarna fallit ner på marken.

Näten på fasaderna innebär att slottet förblir lika tillgängligt som tidigare för stockholmare och turister men att fasadarkitekturen tyvärr inte kan upplevas på samma sätt.

Den pågående undersökningen beräknas vara klar i februari 2009. Den kommer att visa vilka åtgärder som behövs, vilka resurser som krävs och hur en realistisk tidsplan ser ut. Redan i dag är det tydligt att insatserna kommer att bli omfattande och sträcka sig över många år.

Undersökningen kommer att resultera i en långsiktig restaureringsplan för Stockholms slotts fasader där de komplexa tekniska, arkitektoniska, antikvariska, ekonomiska och logistiska förutsättningarna tydliggörs. De åtgärder SFV tvingats genomföra nu belyser hur stora och akuta restaureringsbehoven är.

POSTTIDNING B
Returadress: Box 2263, 103 16 Stockholm

Vad ska staten fortsätta att äga?

FÖR ETT PAR ÅR SEDAN uppmärksammade SFV regeringen på att delar av kulturarvet for illa. Pengarna räckte inte till och flera av våra fastigheter förföll sakta men säkert. Som en konsekvens av detta fick Riksantikvarieämbetet i somras ett uppdrag från regeringen att ta fram nya kriterier för vilka kulturfastigheter staten ska äga i framtiden. Sedan i höstas prövar en arbetsgrupp de nya kriterierna på SFV:s fastighetsbestånd.

Varför ska då staten över huvud taget äga kulturfastigheter? Riksantikvarieämbetets utredning visar att det statliga ägandet är att föredra i vissa fall, därför att det garanterar att alla får tillgång till kulturarvet på ett annat sätt än ett privat ägande skulle göra. Det är ungefär som public service. Man ska kunna erbjuda ett rikt utbud av kulturmiljöer utan politiska eller kommersiella anspråk.

> ”... finnas mycket klara motiv till att fortsätta att förvalta”

Om staten ska äga en kulturfastighet så måste vi veta varför vi äger just den fastigheten och på vilket sätt den bidrar till kunskapen om kulturarvet. Det är möjligt att det kommer att innebära att SFV i framtiden kanske får fler, men kanske också färre fastigheter att förvalta, men de som kommer att finnas kvar kommer det att finnas mycket klara motiv till att fortsätta att förvalta. Om vi vet exakt varför vi förvaltar en fastighet och vilket värde den har så kan vi lättare visa på vilken förlust samhället skulle göra om den försvann. Då skulle det även bli lättare att motivera ökade kostnader för nödvändigt underhåll.

Det här är första gången man på allvar gör en ordentlig genomgång av vilka fastigheter staten ska äga, och det är förhoppningen att urvalet kommer att ge en så stabil och långsiktig grund som möjligt för statens fortsatta fastighetsinnehav. KV

Prenumerera på Kulturvärden. Mot en expeditions- och portoavgift på 140 kronor får du fyra nummer av Kulturvärden. Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.

SFV STATENS FASTIGHETSVERK